

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ О.А. Хомерікі
« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО РІВНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 054 «СОЦІОЛОГІЯ»
ОПП «Соціологія»

**Тема: Сімейні конфлікти в радянській та незалежній Україні:
порівняльний аналіз**

Текст роботи містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Виконавець: студент СЛ – 411 Демидко Людмила Віталіївна

Керівник: кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Ніколаєнко Володимир Леонідович

Нормоконтролер: _____ Стригуль М.В.

КИЇВ 2022

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 93 сторінок, 18 таблиць, 50 посилань на літературні джерела.

Об'єкт дослідження: сімейні конфлікти.

Мета роботи: виявити відмінності в сімейних конфліктах в різні часові періоди в історії України.

Методи дослідження: аналіз та синтез, узагальнення, аналіз документів, онлайн-опитування, математичні методи.

Предмет дослідження: особливості конфліктів в радянській та незалежній Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

1. дослідити теоретичні підходи до дослідження сім'ї в класичній соціології;
2. дослідити розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянській та сучасній періоди в історії України;
3. розглянути сімейні конфлікти як тип соціальних конфліктів;
4. проаналізувати специфіку внутрішньо сімейних протиріч у сучасному суспільстві;
5. виявити за допомогою емпіричного етапу дослідження причини сімейних конфліктів (на прикладах шлюбів, укладених в радянській та незалежній Україні) та провести порівняльний аналіз зазначених причин;
6. скласти аналітичний звіт за наслідками дослідження сімейних конфліктів.

В дипломній роботі розглянуто сімейні конфлікти, особливості шлюбів які були укладені за часів радянської України та за часів незалежної України

Ключові слова: **СІМЕЙНИЙ КОНФЛІКТ, СІМ'Я, ШЛЮБ, ПОДРУЖЖЯ**

ABSTRACT

Thesis contains: 93 pages, 18 tables, 50 referenses to published data.

Object of study: family conflicts.

Objective: identify differences in family conflicts in different time periods in the history of Ukraine.

Research: analysis and synthesis, generalization, document analysis, online surveys, mathematical methods.

Purpose of the study: features of conflicts in Soviet and independent Ukraine.

To achieve this goal in the work of the following tasks:

1. explore theoretical approaches to the study of the family in classical sociology;
2. to study the development of the sociology of marriage and the family in the Soviet and modern periods in the history of Ukraine;
3. consider family conflicts as a type of social conflicts;
4. to analyze the specifics of internal family contradictions in modern society;
5. identify with the help of the empirical stage of the study the causes of family conflicts (on the examples of marriages in Soviet and independent Ukraine) and conduct a comparative analysis of these causes;
6. to compile an analytical report on the results of the study of family conflicts.

In this work we considered conflicts, features of marriages that were concluded during the Soviet Ukraine and during the independence of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН	7
1.1 Теоретичні підходи до дослідження сім'ї в класичній соціології	7
1.2 Розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянський період	19
1.3. Розвиток соціології шлюбу та сім'ї в сучасній Україні.....	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	30
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ	32
2.1 Сімейні конфлікти як тип соціальних конфліктів	32
2.2 Сімейні конфлікти у сучасному суспільстві: аналіз специфіки внутрішньо сімейних протиріч.	44
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	50
РОЗДІЛ 3 ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ В РАДЯНСЬКІЙ ТА НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	51
3.2 Інструментарій соціологічного дослідження	54
«Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз»	54
3.3 Аналіз результатів дослідження	61
«Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз»	61
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	77
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТОК.....	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

З давніх-давен сім'я була, перш за все, матеріальним союзом і тільки потім – союзом спорідненості та душевної близькості. Переважно вона була полем для насичення найпростіших потреб людини – біологічних, емоційних, матеріальних. Сьогодні люди стали матеріально незалежнішими один від одного, їх економічні потреби насичуються здебільшого поза сім'єю. На зміну старим потребам, які поєднували людей у сім'ї потроху приходять нові – психологічні та духовні потреби.

Нинішня людина чекає, що подружжя буде сповнювати не лише його базові потреби – біологічні, емоційні, побутові, а й потреби вищі – естетичні, моральні, інтелектуальні. У сім'ї з бігом часу з'являється нова функція, нова місія, яка різко ускладнює її життя – обов'язок насичувати вищі емоційно-духовні вимоги людини. Але чим складніша потреба, тим важче її наситити. Чим більш індивідуалізована людина, тим важче їй знайти близьку людину і важче зберегти з нею добрі стосунки. Звідси і проблеми багатьох нинішніх шлюбів – зіткнення старих та нових сімейних фундаментів, цінностей.

В даний час різко зросла кількість розлучень і повторних шлюбів. А сім'я – центральне ядро суспільства. Це питання має не тільки міжособистісний характер, а й соціальний, через те дослідження в галузі сімейних відносин становлять великий практичний інтерес і робить їх надто актуальними.

В останні десятиліття в соціальній психології і соціології спостерігається відчутний інтерес до проблеми конфлікту. Більше того, сам конфлікт перестав однозначно розглядатися як суто негативне явище, все більше авторів почали говорити про позитивне значення конфлікту для життя груп, про конструктивні конфлікти. Велике значення для вирішення соціально-психологічних проблем сім'ї має також питання природи конфліктів. Конфлікт є невід'ємною складовою сімейного життя. Якими б

щасливими не були подружжя в шлюбі, підстава для зіткнення інтересів, протистояння сторін завжди знайдеться.

Мета дослідження: виявити відмінності в сімейних конфліктах в різні часові періоди в історії України.

Завдання дослідження:

1. Дослідити теоретичні підходи до дослідження сім'ї в класичній соціології.

2. Дослідити розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянській та сучасній періоди в історії України.

3. Розглянути сімейні конфлікти як тип соціальних конфліктів.

4. Проаналізувати специфіку внутрішньо сімейних протиріч у сучасному суспільстві

5. Виявити за допомогою емпіричного етапу дослідження причини сімейних конфліктів (на прикладах шлюбів, укладених в радянській та незалежній Україні) та провести порівняльний аналіз зазначених причин.

6. Скласти аналітичний звіт за наслідками дослідження сімейних конфліктів

Об'єкт дослідження: сімейні конфлікти.

Предмет дослідження: особливості конфліктів в радянській та незалежній Україні.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

1.1 Теоретичні підходи до дослідження сім'ї в класичній соціології

Наукове вивчення сім'ї починається з першої половини ХІХ ст., після виходу у світ книги швейцарського історика Я.І. Баховена "Материнське право". Я. Баховен проаналізував класичну літературу давнини як історичне джерело взявши за основу історію сім'ї, саме в стародавніх міфах він простежив соціальну різницю між чоловіками та жінками. Біля витоків вивчення сім'ї також стояли Д.Ф. Мак-Леннан, головний твір якого («Первісний шлюб», 1865), Л.Г. Морган («Давнє суспільство», 1877), Ф.Е. Енгельс («Походження сім'ї, приватної власності та держави», 1884).

Огюст Конт (1798 – 1857), розумів сім'ю як змінний історичний вид, і при цьому вважав її основною соціальною групою, яка виконує найважливіші функції для соціалізації індивіда. Одна з головних функцій сім'ї – передача традицій, порядків, завдяки чому забезпечується у суспільстві соціальний зв'язок – минуле пов'язується з сьогоденням та майбутнім.

Сім'я у О.Конта інтегрована у концепцію суспільної динаміки. Вона постійно піддається зміні, розвитку. Передача традицій у сім'ї з одного покоління до іншого сприяє найважливішому соціальному прогресу.

Розмаїття сімей – це суспільство, далі стадія сімейного існування переростає у політичне. Сім'я – це союз, який заснований на інстинктивних, емоційних уподобаннях.

Сім'я за О.Контом – соціальний елемент, за зразком якого складається суспільство. Сім'я підкоряється властивому закону соціальної ієрархії: чоловік у сім'ї грає чільну роль, а інші учасники сім'ї йому підпорядковуються, також він вказував на те, що молодші повинні прислухатися і поважати старше покоління. О.Конт був також прихильником особистої приналежності та повноваження успадкування майна і вважав, що

сім'я, володіючи власністю, відповідає перед соціумом за те, як вона нею розпоряджається[7, с.189].

Герберт Спенсер (1820 – 1903) розробляючи ідею соціальних інститутів як структурних складових суспільства, починав з аналізу «домашніх інститутів» (родина, шлюб, домашнє виховання), він пов'язував між собою тип суспільства та тип сім'ї, при цьому досліджуючи зміни внутрішньосімейних відносин, що відбувалися у зв'язку із соціальним прогресом. Г. Спенсер проводить аналогію між родом людським і світом живих істот, прагнучи продемонструвати, що головним завданням будь-якого біологічного виду є збереження життя цього самого виду, статевої зрілості, забезпечення благополуччя батьків, а також продовження індивідуального життя після закінчення фертильного періоду, коли дієздатні діти із турботою та задоволенням відносяться до власних літніх батьків. Тобто, на думку мислителя, «найвищий пристрій» сім'ї досягається тоді, коли існує угода між потребами суспільства та його членів, старих та молодих, у якому смертність від народження до репродуктивного віку падає до мінімуму.

Характеризуючи таким чином ідеал сімейних відносин (цілком відповідний сучасному), Спенсер докладно розглядає їх еволюцію, порівнюючи найпростіші форми у примітивних суспільствах із формами цивілізованого суспільства.

На найнижчих щаблях розвитку людства не існувало сім'ї у сучасному її розумінні. У вільно бродячих групах людей не було ніяких певних відносин між їх членами, як і не було суспільно визначених відносин між чоловіками та жінками. Г. Спенсер наводить безліч етнографічних даних які показують, що з більшості примітивних народів давнини були відсутні ідеї шлюбу та шлюбних церемоній. Чоловіки та жінки (як правило, кілька) могли жити разом, але легко розлучалися за бажанням будь-якого з них. Вчений наводить цей аргумент у полеміці з прихильниками ідеї про вроджений характер сімейних почуттів та стосунків (особливо, патріархальних). Докладно проаналізувавши всі типи відносин між статями – ендогамію та екзогамію,

проміскуїтет, поліандрію та полігінію, моногамію, – Г. Спенсер робить висновок про те, моногамія пройшла довгий шлях розвитку, піддаючись різним стадіям еволюції суспільства, що у результаті дозволило їй стати основною формою сім'ї у цивілізованому суспільстві.

Г. Спенсер дотримувався думки щодо виникнення патріархальної сім'ї, яка у багатьох примітивних суспільствах притримувалася думки, що рід вівся по материнській лінії. Перехід до агнатичної (по батькові) лінії кровності та до патріархального типу сім'ї відбувалося за часів, коли почався перехід від мисливських до пастуших товариств. Поряд із цим відбувається поділ праці в сім'ї та регулювання сімейної структури. У патріархальній сім'ї необмежену владу має батько сімейства, майно передається по чоловічій лінії, шанування предка відбувається таким же шляхом, також у таких сім'ях жінки, і діти зобов'язані беззастережно коритися главі сім'ї [28, с.437].

Французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858–1917) у своїх вченнях сформулював закон «контракції» (стиснення) сімейного кола від великої кількості родичів до вузької групи, до якої входять «подружні сім'ї». Е. Дюркгейм стверджував, що сім'я – це стабільне явище, підпорядковане законодавчим актам буття. Інститут сім'ї відповідає певним потребам, і має таку ж високу міцність і стабільність, як сама природа. Будучи функціоналістом, він намагався з'ясувати, яка роль кожного члена сім'ї та як чоловіки та жінки сприяють порушенню сімейної рівноваги. Дюркгейм зазначає, що в сім'ї є два типи відносин: між статями та між поколіннями. Тому в його теорії сім'я є певним злиттям двох різних союзів. Де перший союз – поєднання двох представників одного й того ж покоління; подружня пара, що утворюється шляхом вибору та угоди. Другий союз з'єднує попередні покоління з наступним (кровно), тобто цим союзом є сімейна група у сенсі цього терміну. Перший тип союзу прийняв повністю сформований характер у відносно пізню епоху, тоді як другий є стародавнім, як і саме людство.

Саме такий поділ дає можливість розглянути сім'ю не лише з погляду шлюбного союзу, а й як соціальну групу, в якій існує індивід. Життя та психологічний клімат сім'ї щільно взаємопов'язані з таким соціальним явищем як самогубство. Суїцидальна поведінка індивіда безпосередньо пов'язана з тим, наскільки сприятливими чи несприятливими можна назвати його стосунки з родичами.

Великий внесок, який Дюркгейм зробив у структурно-функціональний аналіз сім'ї, вкрай важливий для історії соціології. Він надавав значення всім змінам, що відбуваються з членами сім'ї та виявив деякі закономірності: урбанізація та інші глобальні соціальні процеси впливають на сім'ю негативно, сім'я втрачає свої важливі функції; зменшення кількості членів сім'ї знижує рівень її солідарності; сім'я перестає бути непорушною, коли добровільний шлюб (на вибір і згоду вступають до нього) змінює шлюб за домовленістю батьків [24, с. 349].

Уільям Огборн (1886 – 1959) у роботі «Змінна сім'я» (1929) аналізував функції сім'ї. Він виявив шість найбільш значущих функцій і намагався навести докази, що задоволення п'яти з них (економічна, захисна, освітньо-виховна, релігійна та функція забезпечення дозвілля та розваг) виходить за межі сім'ї. Як аргумент У. Огборн посилався на такі тенденції: сім'я перестає бути осередком виробників; члени сім'ї харчуються найчастіше за межами будинку; сім'я все частіше вдається до послуг пральні; школа має виконувати функцію виховання; той самий процес можна спостерігати і щодо релігійного виховання. Шостою функцією сім'ї, на думку вченого, є афективна функція – як і раніше виступає прерогативою сім'ї й у майбутньому стабільність сім'ї залежатиме головним чином від міцності емоційних зв'язків.

Пізніше, в 1933 році, він каже, чим сильніші емоційні зв'язки в сім'ї, тим міцніше і стійкіше відношення індивідів, отже, саме афективна функція є для сім'ї основною. Ця проблема вказувала на те, що сім'я поступово втрачає свої основні функції. Він намагався обґрунтувати свою позицію, названу як «технологічний детермінізм», посилаючись на технічні винаходи та

нововведення, що є основним фактором соціальних змін, у тому числі й у сімейній сфері. Щоб пояснити зміни, що відбуваються в інституті сім'ї, застосовується концепція «культурного запізнення». Наслідуючи цю концепцію можна простежити, що провідним двигуном прогресу є матеріальна культура, проте інші – нематеріальні елементи життя – відстають, запізнюються. Огборн робив спроби виявити як технічні нововведення впливають на сімейні відносини. Зрештою, він абсолютизував роль технологічного фактора, гранично спростив реальну взаємодію соціальних явищ та процесів [49, с.169].

Питирим Олександрович Сорокін (1889 – 1968 рр.) також вивчав еволюцію інституту сім'ї, він аналізував різні форми групового шлюбу, у тому числі полігінію (багатоженство).

Полігамія мала на увазі можливість чоловіків утримувати кілька дружин. На думку Сорокіна поліандрія (багатомужність) також часто зустрічається в історії, як і полігінія. Соціолог оцінює груповий шлюб, який за допомогою поступового обмеження свободи статевих (шлюбних) взаємин з часом змінюється на індивідуальний. Згідно з П.О.Сорокіним історія обмеження статевих взаємин – і є історія союзу та сім'ї. Сучасна сім'я – це сукупність союзів: подружній союз, союз батьків та дітей, а також союз родичів. Головна основа подружнього союзу – шлюб, визнаний державою та укладений у певній юридичній формі. Такий союз тягне за собою певні особисті та майнові юридичні наслідки, що дуже відрізняє таке трактування шлюбу від церковного.

Для церкви шлюб – це таїнство, що об'єднує у «єдину плоть» дві істоти. Два різні визначення, а й те й інше трактує шлюб як єдність подружжя. Традиційна сім'я завжди була цільною суспільною одиницею, яка вела у державі своє самостійне життя. В останні десятиліття років авторитарні основи сім'ї стали більш хиткими, як і всі основні зв'язки, що робили сім'ю цілісною одиницею. Більш слабкими стають такі базові сімейні основи як союз чоловіка та дружини, союз батьків та дітей.

Відсоток розлучень, що зростає з роками, є головним доказом ослаблення подружніх союзів. На спад йде кількість шлюбів – це говорить про те, що законний шлюб стає деяким тягарем для все більшої кількості людей. Як наслідок: зростає кількість позашлюбних союзів, на спад йде відсоток шлюбної народжуваності, відзначається зростання проституції, жінки стають незалежнішими та звільняються від опіки чоловіків, релігійна основа шлюбу зводиться до нуля, зросла кількість подружніх зрад, охорона шлюбу державою зменшилася. П. Сорокін стверджує, що це є свідченням того, що сучасна сім'я переживає глибоку кризу. Він розмірковує про моду на бездітність, яка останнім часом стала вкрай поширеною серед сімейних пар. Таке явище не може залишитися безслідним для сімейної міцності, адже діти – головна сполучна ланка, яка найбільш міцно пов'язує подружжя. Наявність дітей надає сенс шлюбу і зобов'язує подружжя ставитися друг до друга більш терпимо. Що стосується бездітних шлюбів, то єдиним зв'язком подружжя можна назвати духовне та тілесне єднання. Однак, П. Сорокін стверджує, що таке «єднання» є вкрай тендітним у зв'язку з тим, що люди часто не можуть встояти перед спокусами на які вони зазнають. Саме це веде до порушення святості та міцності сім'ї. Сорокін упевнений, що кількість розлучень та наявність дітей у сім'ї – два практично взаємовиключні фактори. Факт безкарності порушення подружньої вірності із боку держави є наслідком того, що сім'я втратила релігійні основи. Відносини між батьками та дітьми теж не залишилися без негативних змін: влада батьків над дітьми впала, а батьківська опіка все частіше замінюється опікою суспільною та державною. Тобто зв'язок між батьками та дітьми теж стає менш міцним [43, с. 122].

Толкотт Парсонс (1902 – 1979), вивчаючи сім'ю, використав методику, яка широко поширена у культурній антропології та етнографії, а саме – дослідження термінології спорідненості. Характерні риси шлюбносімейних взаємовідносин пояснюються процесом соціальної диференціації. У зв'язку зі зміною рівня структурної диференціації соціуму, пише Т.Парсонс, зменшується важливість у суспільстві всіх одиниць кривності, крім

нуклеарної сім'ї. Відбувається зміна всіх її функцій, (зокрема, у сфері зайнятості), крім двох: соціалізації дітей та психологічної стабілізації особистості дорослих. Т.Парсонс вважав, що це підтвердження не кризи сім'ї, а її «спеціалізації» і підвищення значимості у суспільстві, так як ці функції виконуються виключно в сім'ї. Як структурний функціоналіст Парсонс розділяв чоловічі та жіночі ролі у сім'ї. Соціолог стверджував, що суспільство виконує дві основні функції: виробництво та відтворення. Для їх виконання відповідно потрібні дві окремі системи інститутів – професійна система та система спорідненості, для яких, у свою чергу, потрібні і двоє типів ролей з метою їх успішного функціонування. Для професійної системи потрібні інструментальні ролі, виконання яких потребує раціональності, конкурентоспроможності, автономії. Споріднена ж система вимагає експресивних ролей, що відрізняються ніжністю та турботою для соціалізації наступного покоління. Інструментальним ролям відповідають чоловіки, а експресивним – жінки. Сім'я ж потребує наявності як експресивних (жіночих), і інструментальних (чоловічих) ролей. Ізольована нуклеарна сім'я середнього класу представляє під собою сімейну групу, де мати домогосподарка зберігає «домашнє вогнище» для чоловіка-годувальника, який працює поза домом[36, с.159].

М.М. Ковалевський (1851 – 1916) у роботі («Нарис походження та розвитку сім'ї та власності», 1895) стверджував, що регулювання статевих відносин у первісний період було підпорядковане збереженню та відтворенню поколінь. М.М. Ковалевський виділяв такі типи сімей: матріархальну; патріархальну та індивідуальну, – які змінювали одне одного. Першим щаблем формування сім'ї у М.М. Ковалевського виступає матріархальна сім'я, в якій рахунок спорідненості вівся відповідно до материнської лінії, а основним здобувачем харчування вважався брат матері. На думку вченого, еволюційний рух від матріархату до патріархату відбувався так: унаслідок спонтанного і природного руху мав сформуватися найбільш міцний взаємозв'язок між подружжям. Далі певна влада переходила

лише чоловікові, який надалі стане дружині покровителем і захисником. Батьківська сила, що з'явилася, з часом посилювалася, чим і завершувався розвиток нового типу сім'ї – патріархальної, на чолі з чоловіком. Одним із етапів еволюції людської сім'ї вважається звичай крадіжки нареченої, який потім трансформувався на купівлю нареченої. На думку Ковалевського, такий союз поступово стає нерозривним. До того ж висвітлення шлюбу релігійними обрядами надає йому характеру непорушності на все життя. З цього моменту стосунки між подружжям стали іншими; нова влада в особі чоловіка та батька замінила колишню материнську владу. Опікуном, захисником жінки замість дядька стає чоловік. Ковалевський вивчав устрій сімейного життя, його звичаї.

Він дійшов до висновку, що в минулому сім'я була громадою, члени якої проживали під одним дахом і визнавали владу владика будинку. Це не обов'язково були кровні родичі чи подружжя, це могли бути люди, які перебували у будь-якій залежності від голови громади.

Ковалевський звертав увагу на питання щодо впливу патріархальної сім'ї на розвиток моногамії. На його думку, патріархальна сім'я – це та форма, за якої змінюється спосіб укладання шлюбу, саме, панівна раніше полігамія (багатоженство) замінювалася моногамією. Початкові причини розпаду патріархальної сім'ї М. М. Ковалевський бачив у повному підпорядкуванні окремої особи громаді та її главі – батькові та чоловікові. Наслідком цього було повне знищення індивідуальної свободи. Тобто, сімейну громаду як організацію підточує та розкладає інстинкт індивідуалізму, саме він спонукає дорослих членів сім'ї вимагати вільного розпорядження тим, що вони самі придбали, і робитись призвідниками насильницького поділу майна за життя батька [27, с. 79].

Фредерік Ле-Пле (1806 – 1882) вважав, що сім'я в будь-якому суспільстві має найважливішу функцію, вона здатна мирним способом, виводити подальше покоління, розвиваючи добро і пригнічуючи зло в новонароджених людях, якщо сім'я не справляється з цією функцією, то

насамперед удар припадає на неї саму, а зрештою страждає і саме суспільство. Він думав, що у сім'ях приховане найглибше і первісне джерело процвітання і занепаду народів. Щоб зрозуміти це, досліднику достатньо вивчити у своєму найближчому оточенні два різні типи сім'ї: сім'ю як зразок миру і сім'ю як зразок розбрату. Такі спостереження та порівняння пояснюють сутність сім'ї. У знаменитій книзі «Європейські робітники» (1855 р.) він описав 57 типових сімей, їхні доходи і витрати. Під робітниками він розумів усіх людей, котрі займалися фізичною працею. Інформацію про сім'ї він збирав шляхом інтерв'ю. Кожній сім'ї, що вивчається присвячувався тиждень або навіть місяць, протягом яких складалася монографія кожної з них. Він вивчав подробиці матеріального життя сім'ї, почуття та пристрасті членів сім'ї, їх розумове та моральне життя. План монографічного опису сім'ї складався з таких пунктів: опис місцевості, звичаї у районі проживання; історія існування сім'ї; спосіб життя сім'ї; сімейний бюджет; елементи загальної соціальної організації. Їм було виділено 3 сімейні типи: патріархальна сім'я як найміцніша, неподільна одиниця, родом із селянського середовища; сучасна нуклеарна як нестабільна, пролетарська, втягнута в індустріалізацію та урбанізацію, тобто, з розрізненим існуванням батьків та дітей, з ослабленням батьківського авторитету, що тягне за собою дезорганізацію суспільства; корінна (чи коренева) сім'я – проміжний тип, у якій один з одружених синів залишався у сім'ї батька, інші ж отримували певну частку спадщини і виділялися.

Поняття корінної сім'ї продовжує використовуватися в сучасній історичній демографії. Ле-Пле стверджував, що коренева сім'я належним чином забезпечує батьківський контроль над базовою освітою дітей, яку вони здобувають удома, там же при спільній роботі з батьками відбувається і формування характеру, і професійних навичок дітей. У системі родової сім'ї батьки виконують роль духовних наставників. Навчання дітей спеціальним предметам відбувається у школі. Індивід, будучи складовою сімейного співтовариства, вчиться покладатися як на себе, так і на свою сім'ю. Ідеї

Ф.Ле-Пле сприяли розробці складних соціально-економічних показників, а типологія сімей стала засобом розуміння історичного руху та функціонування суспільства в цілому.

Варто зазначити, що Ф.Ле-Пле був стурбований поширенням нуклеарної сім'ї, такий тип сім'ї він вважав показником «духовної кризи», пов'язаної з «пороками індустріалізації, мобільності та урбанізації» [8, с.234].

Ентоні Берджесс (1917 – 1993) у своїх роботах («Сім'я як єдність взаємодіючих особистостей», 1926) і («Сім'я», 1945) розглядав сім'ю як цілісність взаємодіючих особистостей, в якій окремий індивід стає особистістю. Під словом «єдність» він відбивав стан соціальної організації, і ступінь дезорганізації суспільства загалом.

Початковим пунктом особистісної дезорганізації він вважав сім'ю і взаємовідносини дітей і батьків, що впливають звідси. Соціальні зразки придбані у процесі соціалізації у ній і які реалізуються її межами – головний чинник індивідуальної дезорганізації і девіантної поведінки. Етап формування суспільства, коли сімейні зразки поведінки, цінностей тощо, не відповідають суспільним, Е. Берджесс вважав періодом якісної суспільної зміни. Нестабільність сімейних відносин, інституту сім'ї – як одне із суттєвих свідчень цього процесу. З іншого боку, регулювання зовнішніх та внутрішніх функцій сім'ї пов'язувалося ним із завершенням процесів соціальної зміни та соціальної дезорганізації. На його думку, реальна єдність сім'ї полягає не в шлюбному контракті, не в законодавчій концепції, а в живій взаємодії її членів. Адже навіть конфлікти, що відбуваються в сім'ї, не руйнують її, не дезінтегрують її доти, поки члени сім'ї взаємодіють. Коли ж припиняється взаємодія членів сім'ї, вона перестає існувати, вмирає. Берджесс вважав, що, вивчаючи сімейну групу та особи складових її людей, необхідно аналізувати їх концепцію своєї ролі та її реалізації в сім'ї. Головні проблеми індивідів концентруються саме у здійсненні конкретної концепції своєї ролі у сім'ї [10].

А.Г. Харчев (1921-1987) розумів побут як організацію споживання в найширшому значенні включаючи споживання і матеріальних і духовних благ, і цінностей, створених людством. Сім'я для вченого виступає формою соціальної спільності у сфері побуту, що включає у собі матеріальні відносини та комплекс ідеологічних взаємовідносин, в основі яких лежать моральні цінності. Визначення сім'ї, дане А.Г.Харчевим, вважалося, що воно відповідає методологічним вимогам радянської соціології, використовувалося більшістю дослідників періоду, цитувалося в енциклопедіях і довідниках. У його визначенні сім'я виступає як соціальний інститут, і як мала соціальна група, у ньому відбиті шлюбні, батьківські і родинні відносини. Крім цього, А.Г. Харчев вважав головною функцією людського життя дітовиробництво [47, с. 189].

Н.Г. Юркевич (1928-2017) вважає, що головним утворюючим сім'ю є дітовиробництво, дане твердження він відносить до еволюції сім'ї, зберігаючи за процесами функціонування пріоритет відношення «чоловіка». Тим самим акцент виносився на дослідження внутрішньосімейної взаємодії та було актуалізовано завдання стійкості сім'ї та шлюбу [43, с.43].

Націленість та акцентування базисних закономірностей розвитку сім'ї було оформлено С.І. Голодом (1935 – 2013). Суть концепції С.І. Голоду, що основна увага приділяється структурі та характеру внутрішньосімейних відносин, що конституують сім'ю – якість та родинний зв'язок – у їхній історичній динаміці. У цьому, природно, враховується вплив історичних спрямованостей соціального формування загалом, з одного боку, та історичного поступу індивідуальності – з іншого. Також, він робить висновок про те, що в сучасній сім'ї, заснованій на моногамії, відбувається процес, суть якого – автономізація матримоніальної, сексуальної та прокреативної поведінки. Принцип автономії зумовлює "неоднозначність, ненав'язливість, гнучкість нормативної системи". Він пояснював, що дійсно, переважно, але не обов'язково одружуватися, бажано мати дітей, але й бездітність не є аномальним станом. Чи не сприймаються маргіналами діти, народжені поза

інститутом шлюбу. Словом, сучасна нормативність, будучи громадським регулятором, більшою мірою враховує індивідуальну своєрідність людини, ніж традиційна (жорстка) нормативність [13, с.244].

Таким чином, в історії соціології можна простежити два ключові напрями у вивченні сім'ї – це інституційний та соціально-груповий підходи. Основними представниками інституційного підходу до вивчення сім'ї, що розглядаються у цій роботі, є: О.Конт, Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, У.Огборн, Т.Парсонс; у радянській соціології: П.А. Сорокін, М.М. Ковалевський.

Сім'ю як малу соціальну групу розглядали: Ф. Ле Пле, Е. Берджесс; у радянській соціології: А.Г.Харчев, Н.Г. Юркевич, С.І. Голод.

Особливість дослідження сім'ї на макрорівні полягає в тому, що сім'я сприймається як найдавніший соціальний інститут, який характеризується конкретними та загально визнаними нормами та санкціями, визначена певними правами та обов'язками, за допомогою яких регулюються відносини між подружжям, батьками та дітьми, а також іншими родичами.

На мікрорівні сім'я вивчається як автономна цілісність, мала контактна соціальна група, заснована на шлюбних відносинах та родинних взаємозв'язках, спільному господарстві, взаємної моральної відповідальності та підтримки, члени якої перебувають у постійній взаємодії.

1.2 Розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянський період

У вітчизняній соціології шлюбу та сім'ї у другій половині ХХ століття було зроблено певні теоретичні пропозиції.

Але перш ніж перейти до їх розгляду, хотілося б зробити кілька попередніх зауважень. Ми не повинні забувати, що у радянський період соціологія перебувала у дуже несприятливих умовах. По-перше, тридцятирічний період перерви в соціології, коли вона вважалася «лженаукою» не міг не позначитися на стані цієї науки. По-друге, вона пережила тривалий період монотеоретизації та марксистської ідеологізації соціальних дисциплін. Це призвело до уривчастості, до відсутності традицій, та обмеженості підходів.

Напрацьоване та створене у різний час радянськими вченими у сфері соціології складно поєднати у щось єдине. Намагаючись створити свої теоретичні пропозиції та методологію вивчення сім'ї, з огляду при цьому на досвід західних соціологів, радянські вчені побоювалися бути викритими у пристрастях до буржуазних теорій. Водночас ті з них, хто мав можливість проникати в зарубіжний інформаційний та науковий простір, не могли не віддавати належної оригінальності та обґрунтованості гносеологічних вишукувань у Західній Європі та США, також не могли обійтися без запозичень. Радянські автори творчо переробляли наукові ідеї західних колег, вибудовували власні підходи, розробляли понятійно-категоріальний апарат для опису та пояснення такого складного соціального феномену як сім'я. У цьому сутність радянської сім'ї протиставлялася західній буржуазній сім'ї. По суті, наукові підходи до вивчення сім'ї та шлюбу, вельми нечисленні, залишалися в принципі такими ж як і на заході, але іменувалися вони інакше.

Майже не враховувалася і творча спадщина російських соціологів дореволюційного періоду як не-марксистська. Винятком є чудова робота М. М. Ковалевського «Нарис походження та розвитку сім'ї та власності», яка до

речі довгий час замовчувалася, так як замість неї віддавалася перевага роботі марксиста Ф.Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави».

Така ситуація викликає амбівалентне ставлення. З одного боку, зрозуміло, що тим вченим, які володіли іноземними мовами та мали доступ до західних наукових джерел, необхідно було враховувати досвід та ідеї далеко просунутої західної соціології, але, з іншого боку, ті факти, що «чужі ідеї», хоча і в переробленому вигляді, видавалися за свої, без будь-яких посилань на початкові джерела, можна, хоч і з застереженнями, назвати науково некоректними. Але, можливо, це був єдиний спосіб впровадження у наукове життя адаптованих до радянської реальності концепцій та теорій «ворожих» соціологів і при цьому не постраждати самим.

Адже марксистська думка як офіційна ідеологічна доктрина не могла дати відповіді на всі питання, що виникали в ході емпіричних досліджень. Невипадково досвідчене пізнання реальності із середини 1960-х років спиралося на позитивістський дослідницький план. І як казав А.А.Клецин, «склалося так, що у зазначений період (та й пізніше) у реальній практиці значний вплив мала парадигма структурно-функціонального аналізу» [4, с.426].

Основні теоретичні підходи до вивчення сім'ї зробили в СРСР А. Г. Харчев та М. С. Мацковський. Це інституційний та груповий підходи, тобто такі, за яких сім'я досліджується або як соціальний інститут, або як мала соціальна група. Очевидно, що інституційний підхід схожий на функціональний, а груповий – на інтеракціоністський.

Як соціальний інститут сім'я визначається у вигляді складної сукупності дій та відносин індивідів – членів сім'ї для виконання певних суспільних функцій. Як інститут сім'я та шлюб досліджуються тоді, коли важливо з'ясувати, наскільки їх спосіб життя та функціонування відповідають потребам та очікуванням суспільства; коли необхідно вивчити зразки поведінки різних типів сім'ї, норми та цінності у сфері шлюбно-сімейних відносин, їх успішність чи неблагополуччя, форми та норми

дошлюбних відносин, відносин у шлюбно-сімейному житті, у дорозлучній та післярозлучній ситуації тощо; з'ясувати тенденції розвитку сім'ї та шлюбу.

При інституційному підході використовуються такі категорії як потреби, норми та цінності у шлюбно-сімейній сфері, функції сім'ї, структура сім'ї, успішність шлюбно-сімейних відносин, шлюбно-сімейні ролі, етапи життєвого циклу сім'ї, умови та спосіб життя сім'ї. Особливого значення набувають такі поняття як формальні та неформальні норми та санкції у сфері шлюбносімейних відносин. Оскільки сім'я не просто соціальний, а соціально-правовий інститут, то важливо з'ясувати які норми та обов'язки носять юридичний характер, а які моральний. За допомогою правових норм регулюються умови укладання шлюбу, подружні, майнові та батьківські відносини, умови та порядок розірвання шлюбу, відносини між батьками та дітьми після розлучення тощо. Звичаями, традиціями, мораллю, етичними нормами регулюються методи та критерії вибору шлюбного партнера, весільні ігри, розподіл домашніх обов'язків, методи участі батьків у вихованні дітей, характер особистих взаємин між колишнім подружжям, розподіл сімейного бюджету тощо.

У разі дослідження сім'ї як малої групи вивчаються відносини між членами сім'ї: подружні, батьківські, родинні.

Сім'я як мала соціально-психологічна група, що володіє ознаками нечисленності, групових норм, емоційності відносин, безпосередніх особистих контактів, спільної діяльності, спільної мети, підлягає вивченню за допомогою таких категорій як успішність шлюбно-сімейних відносин, шлюбно-сімейна ідеологія, подружня сумісність та дитячо-батьківський конфлікт, сімейні цінності, адаптація до шлюбно-сімейного життя, характер зв'язку сім'ї з іншими соціальними спільнотами тощо. Використовуються такі поняття, як мотиви шлюбу, задоволеність шлюбносімейних відносин, причини розлучень, фактори сімейної інтеграції та дезінтеграції тощо.

Інституційний та груповий підходи мають свою специфіку: перший більш соціологічний, спрямований на вивчення інституційних характеристик

сім'ї, інший – передбачає соціально-психологічний акцент, має інтеракціоністське забарвлення.

М. С. Мацковський, який позначив особливо чітко сутність інституційного та групового підходу у своїй роботі «Соціологія сім'ї: проблеми, теорії, методології та методики» (1989 р.), поставив у ній питання про необхідність інтеграції двох зазначених підходів. Він запропонував розглядати сім'ю як соціальну систему, що представляє одночасно соціальний інститут і малу групу. І це названо системним підходом. У такій постановці питання сім'я як об'єкт сприймається як система і за її аналізом можливе застосування логіки системного підходу. Це передбачає: 1) виявлення основних частин сім'ї; 2) визначення цілей функціонування сім'ї як системи; 3) виділення функцій; 4) генезис; 5) розвиток сім'ї. У вивченні сім'ї як системи існує багато методологічних труднощів. Одна з них пов'язана з уніфікацією понятійно-категоріального апарату. Адже за такого підходу треба враховувати різноманітність дослідницьких підходів, у яких сім'я аналізується на двох рівнях: макро і мікро [34].

Як слушно зауважують А. І. Антонов та В. М. Медков, немає різних соціологій сім'ї. І підходи, які застосовуються при вивченні сім'ї як інституту та сім'ї як групи не можуть протистояти один одному. Наукові підходи до вивчення сім'ї на різних рівнях аналізу навіть історично розвивалися паралельно один одному, але отримати повне та комплексне уявлення про сім'ю, можна лише поєднавши їх [6, с.51].

Крім названого радянського дослідника М. Мацковського, який прагнув розробити системний підхід такі спроби робили у ХХ столітті американці Т. Парсонс та К. Девіс.

Характер, якість і міцність шлюбно-сімейних відносин визначається як внутрішніми силами зчеплення членів сім'ї, і зовнішніми чинниками впливу. Внутрішні і зовнішні сили можуть доповнювати одна одну (руйнуючи або об'єднуючи сім'ю) або протистояти один одному (і тоді переможе та сторона, яка сильніша – внутрішня чи зовнішня).

Усі розглянуті підходи мали чи мають право на життя. Деякі з них зжили, але все одно свого часу дозволяли рухатися вперед на шляху осмислення феномена сім'ї. Деякі теорії ще чекають свого часу для більш інтенсивного використання в емпіричних дослідженнях, для практичної перевірки.

Згідно з А.А.Клециним поширеними підходами до вивчення сім'ї можна вважати: а) орієнтацію на соціологічні "школи" як одиниці історіографічного обчислення; б) підходи, в основі яких закладено аналіз та виклад індивідуальної концепції того чи іншого соціолога та в) парадигмальний підхід. Варто погодитись і на те, що «реальна історія науки багатогранна і, мабуть, може бути не тільки проаналізованою, але й описаною у кінцевому ряду історико-соціологічних досліджень». [26]

1.3. Розвиток соціології шлюбу та сім'ї в сучасній Україні

Сучасна Україна перебуває у такому стані, в якому Еміль Дюркгейм визначив як аномію «суспільство, в якому немає чітких правил поведінки особистості, моральний вакуум, де старі норми і цінності більше не відповідають новим відносинам, а нові відносини ще не сформувалися»[31,с.102]. Тому криза суспільства, зміни реальності означають втрату ефективності раніше встановлених норм і правил, знецінення раніше використовуваних навичок поведінки, зміщення їх звичних моделей. У цьому випадку трансформація деяких громадських інститутів українського суспільства призвела до їх дезорганізації, зниження функції, і до зниженого ефекту, який часто є руйнівним.

Соціальна криза повною мірою вплинула на становище сім'ї. Через біди у сфері шлюбно-сімейних відносин дослідники все частіше говорять про сімейні кризи.

Кризовий стан суспільства повною мірою позначився на стані сім'ї. У зв'язку зі складною ситуацією у сфері шлюбно-сімейних відносин дедалі частіше дослідники говорять про кризу сім'ї.

Слово «криза» має кілька значень: 1) різкий крутий перелом у чомусь, тяжкий перехідний стан; 2) гостре утруднення, тяжке становище [41, с.661]. Виходячи з першого значення, криза – різкий, крутий перелом у соціальному організмі, системі, коли вони не можуть виконувати свої функції. Проте слід зазначити, що поняття «криза» можна розглядати не лише як негативне явище, а й як перехідний стан, один із етапів розвитку шлюбно-сімейних відносин.

Сімейна криза – це конфлікт особистісних і соціальних цінностей з приводу народження і соціалізації дитини, що веде до нерепродуктивної та соціалізуючої функцій сім'ї, що супроводжується ослабленням сім'ї як поєднання родичів, батьків, дитини та подружжя. Інакше кажучи, криза сім'ї – це ослаблення триєдності (споріднення - батьківства - подружжя) через

зникнення сімейного виробництва та спільної діяльності батьків і дітей. Це пов'язано зі зміною ціннісних орієнтацій людини, коли духовний спосіб життя замінюється прагненням до матеріальних благ, досягнень і насолод. Зникла традиційна роль шлюбу та сім'ї в структурі особистих морально-етичних орієнтацій, зникли нові орієнтації, які успішно стосуються фізичного, психічного та духовного здоров'я людей[38, с.13].

Розкриваючи поняття «кризи сім'ї», П. А. Сорокін запропонував низку факторів: зменшення кількості шлюбів, збільшення кількості розлучень, зниження народжуваності, зростання позашлюбного сексу, послаблення релігійної основи шлюбу, відсторонення жінок від опіки чоловіків і погіршення їхніх стосунків. На його думку, ці параметри відображають тенденції зміни двох основ сім'ї — шлюбу та батьківства. За словами дослідників, ці явища не зникають, а навпаки, чим далі вони йдуть, тим більше ймовірність їх посилення[42, с.65-79].

Існують дві основні наукові парадигми для вивчення змін у сфері шлюбу та сім'ї: «криза», яку підтримують послідовники фамілізму, і «модернізація», яку підтримують прихильники «постмодерної (постмодерної) демографії».

Останні зміни в побутовій сфері прихильники сімейного світогляду оцінюють як повномасштабну кризу сім'ї, навіть попереджаючи про можливість зникнення сімейного способу життя[44, с.640].

У рамках парадигми «кризи сім'ї» українська соціологиня Г. Дворецька говорить про втрату або заміщення громадськими інститутами її основних функцій. Основними чинниками даної парадигми називає: руйнування соціокультурних норм багатодітності, звідси - спрощення структури сім'ї та її значимості як соціально-ціннісного буття людини, лібералізацію ролевих розпоряджень, зниження частки сімейного виробництва, у структурі суспільної економіки[17, с.186-187].

Також дослідниця відзначає, що до загальних наслідків зазначених соціальних умов відносить проблеми, що виникають у поєднанні ролі матері

з професійною діяльністю, що є наслідком еволюції сімейної організації, значної трансформації соціальних ролей подружжя, пов'язаної з розвитком соціально-професійної структури суспільства [18,с.286-287].

Якщо вдаватися до статистики, то можна побачити, що за загальної кількості сімей (близько 17 млн.) середній розмір сім'ї коливається від 3.1 до 4 осіб. У нашій країні протягом року реєструється близько 500 тис. шлюбів, чи 9.3-9,5 на тисячу жителів. Це один із найнижчих показників серед країн СНД (ще нижче тільки в Росії та Вірменії), хоча дещо вище, ніж у Франції, Швеції, Японії, Швейцарії та Канаді (там 4.9-7,3 шлюбу на тисячу мешканців). При цьому, за 2003 рік в Україні зареєстровано понад 240 тис. розлучень. Основними їх причинами були: алкоголізм (переважає алкоголізм серед чоловіків); розбіжності в особистісних інтересах та пов'язані з ними сімейні конфлікти; передчасні, непродумані шлюби; невдоволення сімейним життям; зрада: стороннє втручання; економічні труднощі; неможливість або небажання одного із подружжя, щоб народити дітей тощо.

Аналіз також показує, що більше 3/4 молодих одружуються до 28 років, а пік розлучень припадає на 1-4 роки подружнього життя. Найміцніші шлюби на Закарпатті, найменш міцні у Криму. Зростає питома вага повторних шлюбів (23-24%). Щорічно до 200 тис. дітей залишаються без батьків. Збільшується кількість матерів-одиначок, дошлюбних дітей.

Україні питома вага кількості дітей народжених жінками, які не одружені. у 2008 р. дорівнювала 20.9% від усіх народжень. Значення цього показника проти 1990 р. (11.2%) зросла майже 10% [22].

Розповсюдженню позашлюбного материнства сприяють різні форми шлюбно-сімейних відносин. Також у суспільстві поступово змінюється ставлення до дітей, народжених поза шлюбом. Згідно з опитуваннями останніх років, ставлення до рішення жінки-одиначки мати дітей є досить ліберальним: 43% респондентів схвалюють таку можливість, 25% вважають, що все залежить від ситуації на той момент, 32% вказує на негативне ставлення громадськості [32, с. 149].

Подібне опитування одиноких матерів у Росії 2007-2008 років показало, що половина респондентів позитивно ставляться до матерів-одиначок, 32% були нейтральними, досить апатичними, а 18% засуджували. Також за статтю оцінки респондентів були детальними: 56% жінок висловили позитивне ставлення до самотнього материнства проти 43% чоловіків, чоловіча частина вибірки (35%) була більш нейтральною[14, с.139].

Враховуючи шлюбно-сімейні традиції, українське населення проживає переважно сім'ями, більшість дорослих перебувають у шлюбі (прописаних чи незареєстрованих). Проте за період перепису населення з 1989 по 2001 рр. загальна кількість одноосібних домогосподарств значно зросла: з усієї України – з 3,1 до 4,7 млн., або в 1,5 раза: у міських поселеннях – з 1,9 до 3,2 млн. – у 1,7 раза.; у сільських поселеннях 143 особи від 1,2 до 1,5 млн., або в 1,2 раза [40, с.30].

Дослідниця соціальної практики сучасного українського материнства Н. Кодацька дійшла висновку, що кількість неповних сімей в Україні неухильно збільшується. За даними перепису населення 2001 року в нашій країні налічується 2,3 мільйона неповних сімей, в основному це матері з дітьми, а іноді один із батьків. З 1989 по 2001 рік кількість неповних домогосподарств зросла на 21,1%. Найпоширенішими серед них були домогосподарства матерів з дітьми – 76,3% з них, по країні таких домогосподарств 1,8 млн[20, с 268-278].

1,5 млн (1,2 млн у міських, 300 тис. у сільських) – така цифра дітей у віці до 18 років, які вирости в неповних сім'ях. У 2007 та 2008 роках із загальної кількості сімей з дітьми, які не мали одного із батьків, або обох батьків - 19,2%(2007р) та 19,4%(2008). Цей факт зумовлений кількома факторами: збільшенням кількості розлучень, зростанням смертності та збільшенням незаміжних матерів[35, с.147].

Ще одна особливість сучасної сім'ї – зниження народжуваності та перехід до колективної самотності. Це пов'язано зі змінами репродуктивної

поведінки, що можна пояснити такими об'єктивними умовами, як соціальний статус жінки в суспільстві, рівень її освіти, участь у професійних сферах, доходи, соціальне забезпечення, ступінь особистих потреб і бажань. Усі ці фактори безпосередньо впливають на формування структури попиту, в якій відбулися певні зміни ролі та місця попиту на дитину, а низька народжуваність зумовлена відсутністю економічних вигод для дитини. У більшості випадків в одній сім'ї росте одна дитина: 75,3% українських сімей з дітьми, 76% міських і 59,5% сільських [19, с. 8].

Цілком можливою є фраза українського демографа М. Лібанової про те що, «ми є свідками кризи певного історичного типу сім'ї, формування нового типу, а не зникнення сім'ї як громадського інституту».

У перехідний період в українському суспільстві з'явилося багато різних моделей сім'ї. Це явище пов'язане з глибокими соціальними змінами глобального та національного характеру і виявляється у зміні парадигм цінностей. На зміну традиційній парадигмі приходять інноваційна, особистісно орієнтована, децентралізована парадигма, яка зосереджується на саморозвитку та автономності індивідів у виборі поведінкових стратегій. Йдеться про сувору регулятивну роль, яка замінює традиції, зовнішні повноваження, системи підзвітності та раціональну здатність визначати життєві цілі та ідеали. Мінливість, різноманітність типів сім'ї відображає процес розмивання систем сімейно-подружніх стандартів поведінки, змісту сімейних ролей, але при цьому індивіди вчаться вибирати для себе рамки життя, вироблені і перевірені культурою [39, с.12].

Тому, відповідно до сучасного стану українського суспільства як писав М. П. Лукашевич, основні тенденції сучасного розвитку української сім'ї можна звести до таких пунктів: по-перше, сімейні шлюби стають рівноправними, добровільними, вільними від примусу, егоїзму, втручання або тиску з боку інших; по-друге, дотримуватись принципу егалітаризму, права та гідність чоловіків і жінок не обмежуються, забезпечують рівні можливості для професійного та духовного зростання; по-третє, сучасні сім'ї

подолали відчуженість подружнього життя, система влади та відповідальності полягає в тому, щоб усунути протиріччя між любов'ю та обов'язком; по-четверте, суспільство об'єктивно зацікавлене у зміцненні шлюбно-сімейних стосунків не через зовнішній тиск, закони та інші заборони на сім'ю, а через підвищення її внутрішньої згуртованості та посилення шлюбно-сімейних обов'язків [33, с. 172].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У цьому розділі було досліджено теоретичні підходи у дослідженнях сім'ї у соціології та розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянський та сучасний періоди в історії України.

В історії соціології можна простежити два ключові напрями у вивченні сім'ї – це інституційний та соціально-груповий підходи. Основними представниками інституційного підходу до вивчення сім'ї, що розглядалися у цій роботі, є: О.Конт, Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, У.Огборн, Т.Парсонс; у вітчизняній соціології: П.А. Сорокін, М.М. Ковалевський.

Сім'ю як малу соціальну групу розглядали: Ф. Ле Пле, Е. Берджесс; у вітчизняній радянській соціології: М. Ковалевський, А.Г.Харчев, Н.Г. Юркевич, С.І. Голод.

Проблеми соціології сім'ї в сучасній Україні досліджували: Р.Батищева, Г.Бевз, М.Боришевський («Сім'я ростить громадянина. Київ. 1982») , С.Ганик, В.Глуценко, З.Зайцева, А.Зінченко, Т.Журбицька ,В.Кередман, І.Козубовська, Н.Лавриненко, М.Лукашевич («Соціологія; Загальний курс, 2011») , І.Мигович («Основи соціології, 1996») , В.Омельченко, Г.Святненко, Л.Сокурянська, Н.Черниш («Соціологія: теорія, методи, 2016») та інші.

Особливість дослідження сім'ї на макрорівні полягає в тому, що сім'я сприймається як найдавніший соціальний інститут, який характеризується конкретними та загальновизнаними нормами та санкціями, визначена певними правами та обов'язками, за допомогою яких регулюються відносини між подружжям, батьками та дітьми, а також іншими родичами.

На мікрорівні сім'я вивчається як автономна цілісність, мала контактна соціальна група, заснована на шлюбних відносинах та родинних взаємозв'язках, спільному господарстві, взаємної моральної відповідальності та підтримки, члени якої перебувають у постійній взаємодії.

Сімейний конфлікт розуміється, як певні відносини серед учасників сім'ї, викликаний гострими протиріччями, і навіть він характеризується розвитком системи за рахунок якої конфлікт вирішується.

РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1 Сімейні конфлікти як тип соціальних конфліктів

«Конфлікт – це найважливіша сторона взаємодії людей в суспільстві, свого роду клітинка соціального буття. Це форма відносин між потенційними або актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких обумовлена протилежними цінностями і нормами, інтересами і потребами»[25, с. 224].

Сімейний конфлікт розуміється, як певні відносини серед учасників сім'ї, викликаний гострими протиріччями, і навіть він характеризується розвитком системи за рахунок якої конфлікт вирішується.

Найчастіше учасники конфлікту пов'язують його появу з зіткненням інтересів, цілей, потреб, поглядів на життя, які зовсім відрізняються друг від друга.

Конфлікти у сім'ї зазвичай виникають, через не грамотний розподіл обов'язків всередині сім'ї, психологічної обстановки між членами сім'ї, визначення сімейних цілей та завдань розвитку на кожній стадії життєвого циклу сім'ї, системи цінностей індивіда та їх відповідність до цінностей подружжя.

Динаміка та форма протікання у сімейному конфлікті є особливою. Динаміці сімейних конфліктів загалом властиві класичні етапи (поява конфлікту, усвідомлення та прийняття конфліктної ситуації, початок відкритого протистояння, розвиток конфлікту, вирішення ситуації, що склалася, та її емоційне переживання). На жаль дані суперечності відрізняються підвищеною емоційністю, швидкістю протікання кожного з етапів, формами протиборства (докори, образи, сварка, сімейний скандал, порушення спілкування тощо), а також способами їх вирішення (примирення, досягнення згоди, притирання відносин на основі взаємних поступок, розлучення та ін.)

Розглянемо функції сімейних конфліктів. Найголовніша функція – це розвиток особистості кожного, хто входить у сім'ю індивіда. Якщо сім'я не буде розвиватися, то цим вона перестане бути джерелом саморозвитку інших членів сім'ї, тим самим блокуючи процес соціалізації. Розлучення зазвичай у такому разі означає, що один із подружжя не зміг піднятися у своєму особистісному зростанні на сходинку вище і виходом із такої ситуації стало руйнування сімейних відносин. Сімейні відносини характеризуються різними етапами, розуміння того, що відбувається на даному етапі і грамотне вирішення різних конфліктних ситуацій буде гарантом збереження відносин.

На стартових етапах існування сім'ї велику роль у виникненні сімейних конфліктів грає ступінь гетерогенності сімейного союзу, який щойно утворився, тобто ступінь різниці між подружжям в освітньому рівні, рівні культури, розбіжності систем цінностей і ціннісних орієнтацій. Приклад таких сімей є міжнародні сім'ї, що зіштовхнулися з труднощами поєднання у сім'ї двох міжнародних традицій, норм поведінки, побутових навичок.

Як тільки подружжя вступає в законний шлюб, починається процес взаємодії, тим самим індивіди впливають на погляди один одного, внаслідок чого їх автономні погляди зазнають значних змін. Після укладання шлюбу інтереси чоловіка й жінки мають перерости в спільні, тобто, має статися злиття в єдине «я». Для ідеальних відносин найкраще, коли досягається максимальний збіг спільних поглядів та інтересів. Якщо при цьому подружжя може відкрито обговорювати суперечності, що виникли, і знаходити компроміс, то надалі це зіграє позитивну роль, тим самим допоможе тільки зміцнити відносини. У негативну ж сторону ситуація може повернутись, якщо один із подружжя почне маніпулювати іншим – це передбачає відмову від щирості у відносинах з ним, вироблення методів на нього з метою підпорядкувати собі іншого й цим перемогти.

Отже, на початковому етапі подружнього життя сімейний конфлікт повинен виконувати дві функції: виступати регулятором виникнення нової системи цінностей, тим самим сприяти злиттю спільних цілей, інтересів,

поглядів; допомагати індивіду усунути свої егоїстичні установки, що передбачає відмову від маніпуляцій почуттями іншого, і навіть розвиток у собі позитивних аспектів.

На більш пізніх етапах життєвого циклу сім'ї велику роль в виникненні конфліктних ситуацій грає, те що сім'я стає активним учасником різних між собою соціальних процесів. В результаті своєї діяльності у подружжя складається чітка картинка, як будуються відносини в інших сім'ях, йде процес порівняння своєї сім'ї, в якій вже існують певні традиції, настанови з сім'ями інших індивідів. Також, тут варто вказати, що кожен з подружжя в голові представляє свої ідеальні, згодом ці уявлення можуть змінюватися, якщо дані зміни почнуть сильно відрізнятися від уявлень чоловіка або дружини, то такий фактор може призвести до конфліктних ситуацій. Ідея такого конфлікту у тому, що є джерелом розвитку сімейної групи, і навіть особистостей окремих її членів. Негативні явища, які безпосередньо мають відношення до даного конфлікту (дестабілізація відносин, що склалася, напруга всередині сім'ї в психологічному плані, негативний вплив переживань на діяльність подружжя в інших соціальних групах), зникають, як тільки сім'я здійснює підйом на новий рівень розвитку сім'ї в цілому та окремих її індивідів.

З появою дитини в сім'ї, вона також може бути джерелом конфліктних ситуацій між батьками, але в той же час її поява навпаки може сприяти покращенню відносин і уникнути розпаду сім'ї. Дитина пред'являє дорослому можливість, ставши на її місце, побачити світ оновленим, без призми готових стереотипних картинок у голові. Через призму погляду дитини батьки можуть отримати повне уявлення про себе. Як правило у сім'ях часто виникають протиріччя між батьками та дитиною. Підсумком конфлікту має стати зміна поведінки батьків або дитина повинна змінити свої очікування щодо поведінки своїх батьків, такий результат призведе до фази, яка характеризується гармонією у відносинах, але згодом ця фаза знову зміниться у бік конфліктних ситуацій.

Дитячо-батьківський конфлікт також викликає різні зміни всередині сім'ї, сприяючи культурному розвитку індивідів, не тільки дитина може вчитися у своїх батьків, але й батьки можуть отримувати від свого чада нову, корисну інформацію. Але, є й інша сторона, якщо батьки замість взаємного культурного збагачення вибирають деструктивні способи поведінки з дитиною, то в такому разі конфлікт тільки набиратиме обертів, змушуючи батьків постійно шукати шляхи вирішення їх проблеми, зокрема це може бути звернення до психолога.

Якщо ж дитина подає ознаки девіантної поведінки, це може говорити про неправильну поведінку самих батьків, саме такі суперечності здатні звернути увагу батьків на свої негативні якості, оскільки саме від них дитина їх перейняла. І тут конфлікт порушує проблему недоліків сімейного життя і спонукає членів сім'ї негайно її вирішувати.

Основна функція сімейних конфліктів – стимулювати розвиток особистості членів сім'ї на шляху вдосконалення.

Конфлікт, хоч і є очікуваним аспектом сімейного життя, проте він пов'язаний із широкомасштабними несприятливими наслідками[2, с.195].

Відповідно до теорії систем, сім'ї є сильно взаємозалежними системами, тому конфлікт між двома членами сім'ї також зачіпає інших членів сім'ї. Молодь в цій ситуації є особливо вразливою для сімейних конфліктів. Високий рівень батьківсько-юнацьких та сімейних конфліктів пов'язаний як з інтерналізацією, так і з екстерналізацією симптомів психічного здоров'я у дітей та підлітків [1]. Такі асоціації, однак, не можуть точно визначити напрямок цих зв'язків або показати тимчасові зв'язки.

У науковій літературі за Данченко [15] існують різні типології сімейних конфліктів, зумовлені певними причинами :

1. По суб'єктам, що беруть участь у конфліктах, можна виділити: міжособистісні конфлікти – конфлікти між окремими особами (подружні конфлікти, зумовлені різними причинами, розглянутими нижче, конфлікти між батьками та дітьми, які

пояснюються витратами на виховання дітей, віковими кризами дітей, особистісними факторами); особистісно-групові конфлікти – конфлікти між окремою особистістю та групою (між дружиною та мамою чоловіка) та міжгрупові конфлікти – конфлікти між групами. (між різними сім'ями).

2. Залежно від джерела конфлікту виділяють: ціннісні конфлікти (виникнення викликане через протилежні інтереси, цінності); позиційні конфлікти (пов'язані з наявністю боротьби за лідерство в сім'ї, незадоволеними потребами у визнанні значущості Я одного з членів сім'ї); сексуальні конфлікти (викликані психосексуальною несумісністю подружжя); емоційні конфлікти (цей конфлікт виникає через незадоволення потреб у позитивних емоціях); господарсько – економічні конфлікти (інтерпретуються протилежністю поглядів подружжя на запровадження домашнього господарства та участь у цьому процесі кожного з них, а також інших членів сім'ї та важке матеріальне становище сім'ї).
3. Залежно від поведінки конфліктуючих сторін виділяють: відкриті та приховані конфлікти. Відкриті характеризуються відкритою розмовою у підкреслено коректній формі, взаємними словесними образами (обумовлюються індивідуально – психологічними особливостями членів сім'ї, рівнем виховання, змістом причин конфлікту). Приховані конфлікти характеризуються демонстративним мовчанням, різкими жестами та поглядами. Відкриті (явні) конфлікти – словесна і фізична образа подружжям одне одного. Приховані конфлікти – це такі, які усвідомлюються і тимчасово реалізуються у поведінці подружжя. Відкритість та скритність конфлікту визначається індивідуально-психологічними особливостями членів сім'ї; рівнем виховання; змістом причин конфлікту.

4. За ступенем небезпеки для шлюбів: безпечні – виникають за наявності об'єктивних труднощів, втоми, дратівливості, стану «нервового зриву». Раптом розпочавшись конфлікт може швидко завершитися. Небезпечні – розбіжності виникають через те, що один із подружжя повинен, на думку іншого, важливо переглянути свою лінію поведінки.
5. За рівнем прояву: актуальний, прогресуючий, звичний конфлікт. Актуальний конфлікт виявляється у яскравих емоційних сплесках, викликаних миттєвою причиною. Прогресуючий конфлікт веде до зростання напруженості, коли подружжя не може адаптуватися один до одного. Звичний конфлікт обумовлений сформованими в сім'ї стереотипами поведінки.
6. За наслідками: творчі та руйнівні. Творчий конфлікт проявляється через певне терпіння один до одного, витримку та відмову від образ, принижень; пошук причин виникнення конфлікту; взаємну готовність до ведення діалогу, прагнення змінити відносини, що склалися. У результаті між подружжям налагоджуються доброзичливі стосунки, спілкування стає конструктивнішим. Руйнівні конфлікти проявляються через фізичну і духовну образу, приниження. Через війну взаємна повага, спілкування один з одним перетворюються на обов'язок, часто неприємний [45].

Різновиди та типи сімейних конфліктів охоплюють широкий спектр потенційних суперечок, які ми бачимо у різних умовах минулого та сучасного життя.

Стратегії вирішення сімейних конфліктів:

Суперництво відбиває бажання задовольнити власні потреби за рахунок інших (ситуації моделі «перемога/поразка»). Найбільш наполегливі, агресивно налаштовані люди вибирають цей стиль вирішення конфлікту. При

цьому вони здатні скористатися будь-якими способами для досягнення мети: своєю владою, авторитетом, досвідом, зв'язками і т.д.

Поступки – означає, що один з подружжя ставить потреби протилежної сторони вище за власні (модель «поразка /перемога»). Цей стиль поведінки найбільш ефективний, коли необхідно зберегти гармонію та запобігти розколу у відносинах.

Уникнення конфліктної ситуації – люди, котрі вважають за краще цей стиль поведінки, намагаються не акцентувати увагу на конфлікті, їм по суті байдужі як їхні власні, так і потреби іншої сторони (модель «поразка /поразка»). Цей стиль характеризується не бажанням співпрацювати. Може бути ефективним лише в тому випадку, якщо його використовувати як проміжну (короткострокову) стратегію доти, доки ситуація не проясниться і не вляжуться всі емоції.

Співпраця – люди, які вибирають цей стиль, прагнуть задовольнити і свої потреби/побоювання, і потреби/побоювання іншої сторони. Співпраця вимагає значно більше часу та енергії ніж інші стилі поведінки. Як правило, люди, які віддають перевагу даному стилю більше прагнуть вирішення конфлікту.

Компроміс – це щось середнє між перерахованими вище стилями поведінки. Він так чи інакше призведе до часткового задоволення потреб/побоювань/завдань обох сторін. Компроміс прийнятний, коли цілі обох сторін важливі, але не на всі 100%, і коли вони не варті великих зусиль та часу, які так потрібні при співпраці.

Розлучення – радикальний спосіб вирішення подружніх конфліктів. Йому передуює процес, що складається із трьох стадій:

- а) емоційне розлучення, що виражається у відчуженні, байдужості подружжя один до одного, втрати довіри та любові;
- б) фізичне розлучення, що призводить до роздільного проживання;
- в) юридичне розлучення, що потребує правового оформлення припинення шлюбу. [3]

Етап вирішення конфлікту:

Налагодження діалогу, до діалогу залучається протилежна сторона конфлікту, в діалог мають бути залучені обидві сторони конфлікту, обидві сторони мають вміти висловлюватись і ставити запитання; Перетравлення всієї інформації є третім етапом вирішення конфлікту, сторони конфлікту повинні переосмислити отриману інформацію, переглянути свої почуття та усвідомити, що стало причиною конфлікту;

Угода є наступним психологічним і найефективнішим інструментом вирішення конфлікту, відбувається процес побудови довіри та згоди; обговорення розбіжностей, на цьому етапі, перегляд розбіжностей, які існують з обох сторін; консолідація угоди є завершальною стадією вирішення конфлікту, на цьому етапі відбувається консолідація угоди і досягнення компромісу.

Стилі вирішення конфлікту:

– уникнення конфліктних ситуацій за допомогою лінії поведінки, спрямованої на його початкове уникнення – відмова від обговорення гострих питань, а при виникненні конфліктів їхнє ігнорування – це стиль ухилення; у разі конфлікту його наявність визнається, але не вирішується, що у результаті може призвести до «вибуху», тобто згладжування конфлікту;

– примус – прагнення нав'язати свою волю за всяку ціну, думка інших членів сім'ї не визнається і не приймається, подібний стиль може призвести до розриву стосунків або порушення дитячо-батьківських стосунків; шанобливе ставлення до думки кожної із сторін,

– угода досягається внаслідок спільних поступок; співробітництво, найбільш продуктивний метод вирішення конфліктів, оскільки шанобливе ставлення поєднується з пошуком та знаходженням такого рішення, яке поєднує у собі задоволення спільних інтересів та характеризується відсутністю «жертв».

Конструктивність у вирішенні подружніх конфліктів, як ніхто інший, залежить насамперед від уміння подружжя зрозуміти, пробачити і підкоритися.

Види конфліктів між батьками та дітьми та шляхи їх подолання:

1. Конфлікт нестійкого батьківського сприйняття.

Конфлікти між батьками та дітьми часто виникають через «нестабільність сприйняття батьків». Статус підлітка в сім'ї та суспільстві не зберігся. Він не дорослий, але й не дитина. Недоліків у цьому віці багато: неузгодженість, неспокійність, відсутність цілеспрямованості, нетримання сечі та ін. Зовнішній вигляд відповідає цим характеристикам. При цьому іноді поводить як дорослий, тобто критикує і потребує поваги. Але іноді він як дитина – все забуває, розкидає речі тощо. В результаті позитивні якості недооцінюються, але недосконалість трапляються. Особливо якщо в сім'ї є молодша дитина – слухняна і сумлінна. У цьому випадку батьки повинні постаратися усвідомити свої суперечливі почуття

2. Батьківська диктатура.

Форми цього конфлікту різноманітні, але загальне формулювання полягає в тому, що диктатура – це спосіб контролю над одним членом сім'ї, який пригнічується іншим. Це, звичайно, пригнічує незалежність, самооцінку. Батьки вторгаються на територію підлітків. Звичайно, батьки повинні висувати вимоги до дитини, але приймати морально виважені рішення необхідно обов'язково. Вимоги старших повинні поєднуватися з довірою і повагою до дітей, інакше вимоги переростуть у важкий тиск, примус. Батьки, які впливають на підлітка за допомогою наказів і насилля, неминуче зіткнуться з опором, який часто виражається в грубості, лицемірстві, обмані, а іноді і відвертій ненависті. І навіть якщо опір буде зламано, перемога буде маячною, тому що дитина

втрачає самооцінку, принижується і отримує інформацію, яку можна описати однією фразою: «Хто сильніший той і правий».

Безсумнівно, авторитет батьків, які ігнорують інтереси та думки підлітка, позбавляючи його права голосу, є запорукою зростання циніка або деспота, що, звичайно, може обійтися без серйозних наслідків, але одне можна сказати напевно: син чи дочка після такого виховання будуть такими, якими батьки мабуть, не очікували їх бачити. Бо позитивного ефекту від такого виховання немає. Принаймні відомо, що в сім'ях, де дотримуються межі особистого простору кожної людини, рідко зустрічаються конфлікти та сварки, незвичайні явища, конфлікти, необхідно ввести кілька простих правил спілкування, дотримуватися правил гуртожитку, і залишити підлітку право вибору друзів, одягу, музики тощо.

3. Мирне співіснування — це прихований конфлікт.

У цьому випадку переважає позиція невторчання. Ситуація виглядає досить пристойно. У кожного свої успіхи, перемоги, проблеми. Заборону ніхто не порушує. Батьки пишаються таким нейтралітетом. Вони вважають, що такі стосунки сприяють незалежності, свободі та волі. В результаті у дитини немає сім'ї. У критичний момент – неприємності, хвороби, труднощі – коли йому доведеться брати участь, добрі почуття, підліток нічого не відчує, тому що це не торкнеться його особисто. Це включає виховання «без заборон». Безкінечно налагоджувати на дітей «свободу», зняття обмежень і відповідальності за дотримання морального обов'язку чи елементарних правил спілкування шкодить становленню особистості, це мовчазна згода робити все, що хочеться. Це призведе до того, що людина, яка виросла за такими правилами забуде натиснути на гальма, коли хтось стане на шляху до реалізації його інтересів і здібностей. У цьому випадку необхідно

змінити стратегію спілкування, встановити систему заборон, втрутитися в життя підлітків.

4. Конфлікт опіки

Опіка – це турбота, захист від труднощів, участь в цьому. У таких сім'ях підлітки можуть бути мирянами, покірними та пригніченими. Вони часто відсторонені від вирішення проблем, які стосуються їх особисто та всієї їх родини. Лінь і байдужість підлітків іноді стають «диктантом для молодших». Підліток наказує батькам, змушуючи його виконувати всі свої бажання, як у дитинстві. Ці діти часто з'являються в сім'ях з великими надіями на своїх дітей, і, на щастя, вона – остання надія.

Здебільшого — слухняна дитина, яка в дитинстві не завдала особливих проблем батькам. У підлітковому віці ці люди найчастіше «ламаються» і «бунтують» проти дорослих. Протести можуть мати форму від холодної ввічливості до агресивної відмови. Це залежить від особистості. Батьки, які несвідомо прагнуть емоційної близькості зі своїми дітьми, надають своїм дітям «ведмежі послуги». Дорослі, завжди повинні дбати про те, щоб дитина не стикалася з сімейними труднощами, щоб вона не втомлювалася від щоденних негараздів. Ці діти нещасливі серед своїх однолітків і вони готові стикатися з життєвими труднощами, тому що ніхто не зможе «покласти їм соломинку», крім їхніх близьких. Надмірну турботу легше втратити, ніж проблеми і неприємності. Адже завжди будуть моменти, коли батьків почне дратувати безініціативність і залежність дітей. Конфлікт вирішується, коли батьки намагаються змінити свою поведінку. У цьому випадку не варто відмовлятися від контролю, без якого неможливо виховати людину, але необхідно мінімізувати турботу. Не просто потрібно просити дитину зробити правильні дії, а й приймати його таким, яким він є.

5. Конфлікт батьківської авторитетності.

У таких сім'ях дбайливо виховують дітей, намагаючись зробити з них вундеркіндів. Слідкують за будь-якими помилками, привертають увагу, карають за неповагу. Вони ведуть бесіди на виховні теми і не дають можливості відстоювати свою думку. Вони не звертають уваги на успіх, ніколи не хвалять добрі справи, не заохочують їх. Вони постійно вимагають від дітей досконалості, кажучи: «А ось я в твоєму віці...» і так далі. Це призводить до конфліктів. Дитина відчуває невпевненість, обурення і злість, але підліток розуміє, що він нічого не може зробити. Відчувається безвихідь, абсурдність власного життя. Все як на війні. Влада сторін (батька і дитини) стає майже рівною: грубий – грубий, злісний – злісний. Якщо батьки нещасні, то діти не поспівчують, тими ж "грошима відплатять". Потрібно змінити перш за все своє ставлення до дитини.

Таким чином, визначилися, до чого потрібно прагнути у шлюбних та дитячо-батьківських стосунках. Найкращий тип сім'ї в таких ситуаціях являється – партнерство. Так організовано старше і молодше покоління прагне до з'єднання, а не на опіку, диктатуру чи співіснування. Правила досягнення. Не для того, щоб захистити дитину від радощів і горя дорослих, а щоб бути в гармонії з батьківським досвідом. Це потрібно робити прямо і сміливо, з корисним поясненням. Не потрібно лякати або згущувати фарби, потрібно всього-на-всього поділитися своєю надією. Все має бути спільним: і радість, і сльози, і сміх. Спільний досвід, надії та мрії – все це об'єднує та зміцнює сім'ї. Підлітки повинні рівноправно брати участь у всіх сімейних порадах і рішеннях.

Отже, в цьому розділі було розглянуто поняття, види, причини, динаміку, функції та стратегії вирішення сімейних конфліктів.

2.2 Сімейні конфлікти у сучасному суспільстві: аналіз специфіки внутрішньо сімейних протиріч.

Розглядаючи сім'ю як предмет вивчення з погляду первинної соціальної групи, що проживає різні етапи міжособистісних зіткнень інтересів, необхідно для початку позначити загальні типізовані положення, що характеризують будь-який соціальний конфлікт.

Загальновідомо, що з погляду теорії соціальних конфліктів, найбільш популярних у соціології та конфліктології, соціальний конфлікт - це відкрите протиставлення, зіткнення індивідів або соціальних груп, що виникає на основі розбіжності інтересів [37, с.78]. Вперше про соціальний конфлікт як неминуче явище писав широко відомий вчений - Г. Спенсер. Згідно з Г. Спенсером, будь-яка соціальна група, незалежно від ступеня згуртованості стикатиметься з конфліктними ситуаціями. Те, яким чином група вирішує конфлікт і визначатиме її подальший розвиток. Г. Спенсер вважав, що соціальний конфлікт є стимулом суспільного розвитку [21].

Одним з дослідників, хто зробив значний внесок у теорію вивчення соціальних конфліктів, був Р. Дарендорф. Він вважав, що в будь-якому суспільстві завжди буде присутня модель відносин «пануючий і підлеглий», на основі чого дійшов висновку, що ігнорувати конфлікт не можна, його треба формалізувати, зробити предметом вивчення науки та доступним для суспільних дискусій [16].

Безумовно, у науковому арсеналі існує безліч дослідницьких точок зору про конфлікт та його функції. Роботи соціологів і конфліктологів класиків дозволяють зробити висновок про те, що незалежно від сторони, з якою буде розглянуто конфлікт, він буде нести у собі як деструктивні, так і конструктивні наслідки.

Найбільш типізованими для соціальних наук уявлення про етапи протікання будь-якого соціального конфлікту є такі стадії: передконфліктна стадія, інцидент (конфлікт), розв'язання конфлікту, постконфліктна стадія.

Крім цього, способи вирішення конфліктів також є універсальними: компроміс, посередництво, арбітраж, суперництво, уникнення. Однак не завжди в соціальних науках віддається належне суперництву та ігноруванню як ефективного способу розв'язання конфлікту, тому що в даному випадку суперечності можуть не усуватися, а накопичуватися.

Великий внесок у вивчення сім'ї як феномена зробили А.І. Антонов та В.М. Медков. Ними була виявлена класифікація сучасних сімей за складом: нуклеарна та розширена. Якщо розглядати цю класифікацію з точки зору сімейних протиріч, то очевидно, що кожен тип матиме свою специфіку конфліктів. Якщо нуклеарна сім'я передбачає звуження складу членів сім'ї, що проживають на одній території, то розширена включає ряд інших родичів (учасників), що потенційно може створювати більший ризик виникнення конфліктних ситуацій. Іншими словами, чим ширша соціальна група, тим більше різноманітних інтересів та поглядів [7].

М.В. Вдовіна акцентує увагу на тому, що міжпоколінний конфлікт у сім'ї стає найбільш актуальним. За її дослідженням, сприйняття конфліктів у сім'ї залежить від віку: молодше покоління інтерпретує сімейний конфлікт більш стереотипно, виходячи із загальних уявлень конфлікту у суспільстві, а люди зрілого віку спираються на свій життєвий досвід для пояснення цього явища [12, с.102].

Аналізуючи літературу щодо проблеми сімейних конфліктів, ми дійшли висновку, що більшість праць тією чи іншою мірою пояснює специфіку сімейних конфліктів з погляду функціонального інструментарію.

Фактично, якщо простежується дисбаланс хоча б однієї з функцій (репродуктивна, виховна, дозвілля, психоемоційна, господарсько - побутова та ін.), то виникає зіткнення інтересів членів сім'ї.

Багато українських та російських соціологів вважають, що конфлікти у сім'ї можуть бути через незадоволеності будь-яких потреб. Наприклад, А.І. Ташева виділяє такі критерії незадоволеності: сексуальна несумісність,

особистісна ідентифікація свого «Я», егоцентричність і спотворене уявлення подружжя про рольові обов'язки [46].

Є. С. Вареца та Н. В. Скібіна розглядають конфлікти в сім'ї з точки зору універсальної класифікації сімей за частотою конфліктів: кризові, проблемні, конфліктні та невротичні. По-перше, кризові сім'ї характеризуються наявністю зіткнень та конфліктів у всіх сферах їхньої життєдіяльності. Фактично такі сім'ї близькі до розпаду. По-друге, проблемні сім'ї характерні тим, що розбіжності мають перманентний і затяжний характер, але при цьому протікають у латентній формі. По-третьє, конфліктна сім'я, як не дивно, виявляється найбільш стійкою порівняно з іншими типами. У цих сім'ях зіткнення відбуваються лише у певних сферах життя, але шлюб продовжує триматися на позитивних емоціях. По-четверте, невротичний тип сім'ї схильний накопичувати протиріччя протягом довгого часу. Такий тип характерний підвищеним рівнем ворожості, підвищеною емоційністю, демонстративною агресією [11, с.90].

Значний вплив на умови протікання внутрішньосімейних протиріч, з погляду, надає особистісне сприйняття партнерів у відносинах. Здатністю вирішувати і переживати конфліктні ситуації може бути зумовлено батьківськими установками та моделями поведінки.

М. В. Курілова пише, що недолік батьківської любові, агресивність або потурання виховує у дитини почуття провини або нервово - психічні, тривожні стани. Безумовно, це дуже впливає на формування особистості, що у майбутньому може позначатися на стиль спілкування з партнером. Аналіз соціологічної та психологічної літератури показує, що існує безліч підходів до вивчення специфіки внутрішньосімейних конфліктів. Однак, варто приділити особливу увагу дослідженням, що акцентують увагу на способах вирішення сімейних конфліктів. Якщо розглядати методи регулювання конфліктів у сім'ї, то варто враховувати, як було згадано раніше, універсальну класифікацію, що існує у соціології та конфліктології [30, с.306].

Компроміс. У цьому випадку ряд дослідників розглядають такий спосіб як найбільш ефективний, але при цьому в деяких роботах зазначається, що компроміс не завжди згладжує та викорінює протиріччя, оскільки шлях його досягнення залежить від особистісних характеристик людини. Розглянемо деякі з них. Відповідно до методики Ю.А. Альошиної – «Техніка конструктивних переговорів», пошук виходу із ситуації складається з чотирьох шаблів[5].

Кожне подружжя повинно аргументовано обґрунтувати свою точку зору, використовуючи об'єктивні міркування, без емоційного залучення до ситуації. Після чого відбувається обмін зауваженнями, який повинен переходити в неконструктивну критику. На остаточному етапі подружжя має спільно дійти рішення. На її погляд реалізація такої техніки можлива лише в сім'ях або парах, які спочатку мають особистісні навички вести переговори.

Очевидно, що у сім'ї невротичного типу такий метод реалізувати буде складніше.

С. Кротохвіл з метою профілактики регулярно використовувати методику «Конструктивної суперечки». Як пропонує автор, техніка має використовуватися стабільно раз-два на тиждень:

- кожен учасник чітко та аргументовано висловлює свою позицію та думку щодо наявної проблеми.
- використовується "мозковий штурм" для викладу не критикуючи один одного, фіксуючи на аркуші паперу всі ідеї.
- відбувається обговорення, у процесі якого подружжя за наявних записів комбінує оптимальний варіант.
- у випадку, якщо до компромісу дійти не вдалося, подружжя коментує чого їм хотілося б досягти в ідеалі, що необхідно змінити в поточній ситуації.[29]

Сучасна сім'я в Україні зазнає значних змін. Це зумовлено соціально – економічними та соціокультурними трансформаціями системи, що може позначатися на специфіці сімейного виховання. Сучасна людина все більше

орієнтована на посвяту себе кар'єрному зростанню, що може реалізовуватися на шкоду інтересам сім'ї. Крім цього, пострадянська криза не могла не позначитися на ціннісно-орієнтовних установах та уявленнях чоловіків та жінок про сімейні цінності. У таких умовах далеко не кожен з батьків може грамотно регулювати конфліктні ситуації або виробляти їхню профілактику.

І. В. Дубровіна пропонує методику «Пошук альтернатив», яка, на її думку, особливо актуальна для молодих сімей. Розвиток у дитини навички шукати альтернативний шлях вирішення проблем розвиває почуття відповідальності. Методика реалізується у п'ять етапів, кожен з яких характерний зверненням до співрозмовника з елементами коуч-тренінгу. Кожен співрозмовник, зокрема дитина, відповідає питанням, які допомагають розглянути проблему з усіх боків. Наприклад: «Наскільки це рішення влаштує всіх членів сім'ї? Якщо не влаштує, то яку альтернативу запропонуєте? Чи можна сказати, що якесь рішення краще за рішення інших?» і т.д. [23]

Посередництво. Посередництво передбачає залучення третьої незацікавленої сторони в конфліктну ситуацію з метою пошуку оптимального рішення. Розглядаючи посередництво у межах сімейних конфліктів, то такими сторонами зазвичай виступають: бабусі та дідусі, дядьки та тітки, інші родичі. Рідше у разі використовуються сторонні особи, зокрема і сімейні психологи, психотерапевти чи педагоги.

Якщо розглядати залучення інших родичів у процес конфліктної ситуації, то об'єктивність посередника спочатку може спотворюватися. Сім'я, як мала соціальна група, відрізняється стійким і тісним психоемоційним зв'язком. В умовах, де учасники протиріччя спочатку психоемоційно залучені і є кровними родичами є завжди ризик посилити становище ситуації: посередник стає не об'єктивним регулятором конфлікту, а прямим учасником.

Найбільш ефективним способом є залучення кваліфікованого спеціаліста до вирішення проблеми. Безперечно, сам факт візиту до

сімейного психолога може сприйматися категорично. Особливо важливим є грамотний підхід до вибору кваліфікованого спеціаліста. Правове регулювання. Роль правових інститутів у вирішенні сімейних конфліктів у суспільстві дедалі більше актуалізується. Така тенденція пов'язана насамперед із загальним поширенням важливості соціальних та юридичних прав і обов'язків громадянина.

У цьому випадку інститутами які регулюють сімейні конфлікти з правового погляду, є: світові суди, обласні, районні суди, РАГС.

Світовий суд має свою специфіку регулювання сімейних конфліктів. У процесуальному порядку, що регламентується світовим судом, подружжю у разі розлучення дається до 3 місяців для врегулювання конфлікту та примирення. Потрібно також зазначити, що розглядаються справи, де в подружжя немає спільних неповнолітніх дітей. Якщо у сім'ї є неповнолітні діти, справи розглядаються районним чи обласним судом.

Суди загальної юрисдикції регулюють сімейні суперечки, які не підвладні світовому суду: порядок та встановлення виплати аліментів, поділ спільного майна. Ще одним інститутом регулювання сімейних конфліктів можна назвати РАГС. Якщо світовий суд регулює суперечку за незгоди розірвати шлюб однієї зі сторін, то РАГС визнає шлюб недійсним або припиняє його за наявності згоди обох сторін та відсутності спільних неповнолітніх дітей. Безумовно, регулювання сімейного конфлікту з правової точки зору – крайній захід. Але специфіка сімейних конфліктів багатогранна і іноді вимагає втручання правових інститутів.

В українській практиці дедалі більше популяризується така форма додаткової регламентації майнових відносин як «шлюбний контракт».

Шлюбний договір становить виключно з урахуванням регулювання матеріальних благ, зокрема і угоду про участь у доходах один одного, порядку несення витрат. З погляду практичності, цей підхід до регуляції сімейних (господарсько-побутових) питань є дієвим, оскільки зменшує ризик виникнення конфліктних ситуацій. З іншого боку, враховуючи специфіку

українського народу, де ще частково зберігається сумлінне сприйняття та погляд на сімейні стосунки, шлюбний контракт може інтерпретуватися як факт недовіри подружжя одне до одного.

Отже, проаналізувавши основну специфіку сімейних конфліктів, можна зробити висновок, що у наш час сімейний конфлікт є предметом дослідження багатьох соціальних наук.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В цьому розділі було розглянуто сімейні конфлікти як вид соціальних конфліктів, а також було проаналізовано специфіку внутрішньосімейних протиріч у сучасному суспільстві

Сімейний конфлікт розуміється, як певні відносини серед учасників сім'ї, викликаний гострими протиріччями, і навіть він характеризується розвитком системи за рахунок якої конфлікт вирішується.

Найчастіше учасники конфлікту пов'язують його появу з зіткненням інтересів, цілей, потреб, поглядів життя, які зовсім відрізняються друг від друга.

Конфлікти у сім'ї зазвичай виникають, через не грамотний розподіл обов'язків всередині сім'ї, психологічну обстановку між членами сім'ї, визначення сімейних цілей та завдань на кожній стадії життєвого циклу сім'ї, системи цінностей індивіда та їх відповідність до цінностей подружжя.

Динаміка та форма протікання у сімейному конфлікті є особливою. Динаміці сімейних конфліктів загалом властиві класичні етапи (поява конфлікту, усвідомлення та прийняття конфліктної ситуації, початок відкритого протистояння, розвиток конфлікту, вирішення ситуації, що склалася, та її емоційне переживання).

А найголовніша функція сімейного конфлікту – це розвиток особистості кожного, хто входить у сім'ю індивіда.

РОЗДІЛ 3 ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ В РАДЯНСЬКІЙ ТА НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

3.1 Програма соціологічного дослідження «Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз»

Проблемна ситуація: Проблеми сім'ї стають особливо актуальними останніми роками, що характеризуються крайньою розбалансованістю суспільства. Достатньо звернутися до відомостей із «Підсумків Всеукраїнського перепису населення 2020 року, щоб переконатися в наявності негативних та руйнівних тенденцій в українських сім'ях та в суспільстві загалом.

Конфлікти в сім'ї як у малій групі, заснованій на шлюбі та спорідненості зумовлені дією різноманітних факторів побутового, соціально-психологічного та особистісного порядку. Ця проблема була актуальна завжди, тому що непорозуміння подружжя впливає не тільки на їх взаємини, але і на виховання дітей, але ступінь перебігу та відмінності в різні часові періоди різний. У таких ситуаціях від подружжя потрібно не йти на поводу за емоціями і намагатися адекватно вирішити ситуацію. Під сімейним конфліктом розуміється конфлікт, викликаний проблемами у сімейному побуті, і навіть особистими потребами однієї чи кількох членів сім'ї, коли задоволення цих потреб заважає задоволенню потреб всього сімейства, і розбіжності у очікуваннях виконання ролей у ній. Поширення сімейних конфліктів в сучасній Україні свідчить про негармонійність сімейних відносин. В даний час існує проблема визначення характеру, причин і форм конфлікту різних часових періодів становлення України, бо в процесі суспільних перетворень зріс рівень розлучень, особливо молодих сімей. В результаті ми бачимо сімейні конфлікти, які сягають ще з давніх часів, але які є актуальними для дослідників і по теперішній час.

Проблема соціологічного дослідження: У конфліктній взаємодії всередині сімей відбувається якесь протиріччя, яке виявляється у тому, що найчастіше лінія поведінки яку ми обрали у конфлікті відповідає тій поведінці, яка б у цьому конфлікті була оптимальною і конструктивною.

Об'єктом соціологічного дослідження виступають сімейні пари м. Києва

Предметом соціологічного дослідження є чинники виникнення сімейних конфліктів у сімейних пар радянської та незалежної України.

Мета соціологічного дослідження – проаналізувати чинники виникнення сімейних конфліктів у сімейних пар в радянській та незалежній Україні

Завдання соціологічного дослідження:

1. Виявити найпоширеніший тип сімейного конфлікту
2. Визначити чинники, що впливають на сімейні конфлікти
3. Визначити основні способи поведінки у конфлікті
4. Проаналізувати отримані дані
5. На основі отриманих даних зробити висновки та розробити необхідні рекомендації.

Гіпотези соціологічного дослідження:

- 1) У сучасній сім'ї переважає патріархальний тип лідерства
- 2) У сучасних сім'ях набагато більше шануються релігійні традиції, ніж у сім'ях які склали шлюб за радянських часів
- 3) Народження першої дитини ніяк не позначається на сімейні відносини у обох типів пар
- 4) Сім'ї які склали шлюб у радянські часи конфліктують найчастіше кілька разів на місяць

Теоретична інтерпретація основних понять:

Сім'я – це невелика соціальна група, заснована на шлюбі та спорідненості, зацікавленості спільно жити та допомагати один одному. Сім'я - це історично специфічна система взаємин між подружжям, батьками і дітьми.

Шлюб – це вільний рівноправний союз чоловіка та жінки укладений з дотриманням порядку та умов встановлених законом, який утворює сім'ю та породжує між чоловіком та жінкою особисті майнові та немайнові права та обов'язки (шлюб укладений за часів радянської України – до 1991; за часів незалежної України – 1991- 2022) .

Сімейний конфлікт розуміється, як певні відносини серед учасників сім'ї, який викликаний гострими протиріччями..

Учасниками конфлікту є суб'єкти (окремі особи, групи, організації, держави), які безпосередньо беруть участь у різних стадіях конфлікту, безкомпромісно оцінюючи характер і хід тих самих подій щодо діяльності іншої сторони.

Вирішення конфлікту - процес знаходження взаємоприйняттого вирішення проблеми, що має особисту значущість для учасників.

Визначення вибіркової сукупності дослідження.

Об'єм вибіркової сукупності складатиме 400 чоловік.

3.2 Інструментарій соціологічного дослідження
«Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз»

Шановний учасник дослідження!

Кафедра соціології та політології НАУ проводить соціологічне дослідження на тему «Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз». Ми запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні. Уважно прочитайте питання та обведіть один варіант відповіді (крім тих питань, де спеціально зазначено, що можливі кілька варіантів відповіді), який вам найближчий. Ми гарантуємо анонімність. Дякуємо вам за допомогу!

1. Вкажіть вашу стать

1. Чоловік
2. Жінка

2. Вкажіть ваш вік

1. 17-20
2. 21-24
3. 25-34
4. 35-44
5. 45-54
6. 55-64
7. 65-74
8. 75-84
9. 85-94

3. У яких роках ви одружилися

1. До 1950х
2. 1950-1970
3. 1971-1990
4. 1991-2022

4. Які якості характерні для вашого подружжя? (відзначити не більше трьох позицій)

1. Розум
2. Доброта

3. Творча спрямованість
4. Жадібність
5. Запальність
6. Відповідальність
7. Вихваляння
8. Щирість
9. Почуття гумору
10. Нечемність
11. Сміливість і завзятість
12. Турбота про оточуючих
13. Боягузтво
14. Жорсткість
15. Інше _____

5. Чи добре Ви обізнані про інтереси чоловіка (дружини)?

1. Так, ми постійно обговорюємо інтереси один одного
2. Швидше так
3. І так, і ні
4. Швидше ні
5. Я не знаю інтересів свого чоловіка(и) → перехід до 4 питання
6. Важко відповісти

6. Ви поділяєте інтереси чоловіка(дружини)?

1. Так, я повністю поділяю інтереси свого партнера
2. Швидше так, ніж ні
3. Швидше ні, ніж так
4. Ні, не поділяю
5. Важко відповісти

7. Що означає для Вас поняття «ідеальна сім'я»?

1. Гарний фінансовий добробут
2. Здоров'я всіх членів сім'ї
3. Кохання та розуміння в сім'ї
4. Терпимість та повага в сім'ї
5. Інше _____

8. Від кого з Вас залежать інтереси та захоплення сім'ї?

1. Більшою мірою залежить від мене, але і від партнера теж
2. Більшою мірою залежить від партнера, але і від мене теж
3. Здебільшого все залежить від мене
4. В основному все залежить від партнера
5. Однаково
6. Важко відповісти

9. Кого в сім'ї більше турбує затишок та зручність Вашого житла?

1. Здебільшого мене, але й чоловіка(дружину) це питання теж турбує
2. Дане питання турбує тільки мене, чоловік(дружина) у цьому не бере участі
3. В основному партнера, але мене це питання теж турбує
4. Дане питання турбує тільки чоловіка(дружину), я в цьому не беру участь
5. однаково
6. Важко відповісти

10.Хто у вашій сім'ї займається вихованням дітей?

1. Найчастіше це робить партнер(ка), але в деяких випадках вихованням займаюсь я
2. Здебільшого це роблю я
3. Найчастіше це роблю я, але в деяких випадках вихованням займається партнер(ка)
4. Здебільшого це робить партнер(ка)
5. Ми однаково приділяємо увагу вихованню наших дітей
6. Вихованням наших дітей займаються бабусі та дідусі
7. Інше _____
8. Важко відповісти

11.Хто у вашій сім'ї лідер?

1. Чоловік
2. Дружина
3. Спільне лідерство
4. Важко відповісти

**12.Як зазвичай ви проводите своє дозвілля з дружиною(чоловіком)?
(відзначити не більше трьох позицій)**

1. Відвідуємо кіно, театр, виставки
2. Вважаємо за краще пікніки, ігри на свіжому повітрі
3. Ходимо на майстер-класи, гуртки
4. Спільне читання
5. Проводимо час за переглядом телевізора
6. Відвідуємо кафе, ресторани, клуби
7. Зустрічаємось із друзями
8. Зустрічаємось з іншими родичами
9. Вільний від роботи час ми проводимо окремо, у кожного своє дозвілля

10. Інше _____

11. Важко відповісти

13. Яка з наведених нижче думок найкраще описує Ваш шлюб?

1. Я щасливий(а) у шлюбі
2. Я скоріше щасливий(а) у шлюбі, ніж нещасливий
3. Я скоріше нещасливий у шлюбі, ніж щасливий
4. Я зовсім не щасливий(а) у шлюбі
5. Не можу оцінити однозначно
6. Важко відповісти

14. Як вплинуло народження дитини на Ваші подружні стосунки?

1. Наші відносини помітно покращали
2. Наші відносини трохи покращали
3. Наші стосунки не змінилися
4. Наші стосунки трохи погіршилися
5. Наші стосунки помітно погіршилися
6. Важко відповісти

15. Що найбільше характерно для загальної атмосфери у Вашій сім'ї?

1. Доброзичливість, взаємоповага, ввічливість
2. Бадьорість, радісний настрій, гумор
3. Спокій, врівноваженість, тактовність
4. Нервозність, відчуженість, грубість
5. Скандали, інтриги, плітки
6. Інше _____
7. Важко відповісти

16. Як часто ви конфліктуєте з вашим партнером?

1. Майже кожен день
2. 2-3 рази на тиждень
3. Кілька разів на місяць
4. Практично не доводиться
5. Не конфліктуємо взагалі → перехід до 19 питання
6. Важко відповісти

17. Що зазвичай призводить до конфліктів з вашим подружжям?

(відзначити не більше трьох позицій)

1. Різні інтереси, погляди на життя
2. Нестача грошей
3. Сварливість, черствість одного з подружжя
4. Негаразди на роботі
5. Розподіл обов'язків по дому
6. Зловживання одного з подружжя алкоголем

7. Погані житлові умови
8. Нудьга, одноманітність сімейного життя
9. Побутова невлаштованість
10. Коло спілкування чоловіка (дружини)
11. Втручання батьків у відносини з чоловіком (дружиною)
12. Зрада, ревності
13. Важко відповісти

18. Якій поведінці у конфлікті Ви надасте перевагу? (відзначити не більше трьох позицій)

1. Пояснення у коректній формі
2. Бойкот
3. Компроміс
4. Загрози, залякування
5. Іду від конфліктної ситуації
6. Намагаюся не дратувати
7. Застосовую силу
8. Образи
9. Погоджуюся із невдоволеннями
10. Сильно ображаюся
11. Інше _____
12. Важко відповісти

19. Як вам вдається уникати конфліктної ситуації? (відзначити не більше трьох позицій)

1. Беру відповідальність за свої вчинки
2. Не ображаюся і намагаюся прощати
3. Якщо не правий, визнаю свою провину
4. Прислухаюся до чоловіка(дружини) і тверезо сприймаю критику
5. Звертаю увагу на позитивні сторони партнера
6. Постійно займаюся розвитком наших відносин
7. Приймаємо той факт, що ми можемо мати різні інтереси
8. Зберігаємо баланс між часом, проведеним разом та незалежністю особистих справ кожного з нас
9. Наші відносини будуються на довірі
10. Роблю більше, ніж від мене вимагається
11. Інше _____

20. Чи були конфлікти між вашими батьками?

1. Так, майже завжди
2. Швидше так, ніж ні
3. Ні, мої батьки жили дружно

4. Швидше ні, ніж так
5. Ні, через відсутність одного з батьків
6. Важко відповісти

21. Які причини конфліктів з дітьми, ви вважаєте найчастішими що зустрічаються у вашій сім'ї? (відзначити не більше трьох позицій)

1. Тяжкий характер дитини
2. Відсутність порозуміння з дитиною
3. Неможливість дати дитині добрий рівень життя
4. Тяжке матеріальне становище сім'ї
5. Відсутність довіри з дитиною
6. Відсутність авторитету
7. У мене немає конфліктів зі своєю дитиною
8. Інше _____
9. Важко відповісти

22. Хто найчастіше є провокатором конфліктів між батьками та дітьми?

1. Батьки
2. Діти
3. Обидві сторони
4. Важко відповісти

23. Як ви вважаєте, хто має поступатися конфліктом?

1. Батьки, тому що вони дорослі та мудрі люди
2. Діти
3. Ніхто
4. Обидві сторони
5. Важко відповісти

24. Який із перерахованих методів виховання Ви вважаєте найефективнішим?

1. Фізичне виховання
2. Виховання на позитивних прикладах
3. Позбавлення розваг та подарунків
4. Інше _____
5. Важко відповісти

25. Які сімейні традиції дотримуються у Вашій сім'ї (з партнером(кою), з дітьми, з іншими родичами) (відзначити не більше трьох позицій)

1. Дні народження
2. Колективне відвідування театру, кіно
3. Релігійні обряди (відвідування церкви, пости, свята)
4. Громадянські свята (Новий рік, 8 березня, 24 серпня та ін.)
5. День створення сім'ї

6. Шкільні свята (початок навчального року, закінчення школи)
7. Сімейні обіди, вечери
8. Проведення сімейних нарад
9. У нашій сім'ї немає традицій
10. Інше _____
11. Важко відповісти

26. Чи виникають у вас конфлікти з батьками вашого подружжя?

1. Так, майже завжди
2. Ні, ми добре ладнаємо.
3. Іноді
4. Важко відповісти

27. З яких причин у вас відбуваються конфлікти з батьками вашого чоловіка (дружини)?

1. Небажання батьків розуміти, що їхня дитина виросла
2. Неповага до мене
3. Бажання переробити мене та підлаштувати під себе
4. Втручання у наше особисте життя
5. Відмінність поглядів щодо виховання онуків
6. Інше _____
7. Важко відповісти

28. Які з перерахованих причин, міжпоколінних конфліктів, найбільш яскраво виражені у вашій сім'ї? (відзначити не більше трьох позицій)

1. Спільне проживання у обмежених умовах
2. Одруження з «невідповідною» людиною
3. Відсутність у сім'ї згоди, взаємної поваги, дружби
4. Втручання родичів у життя сім'ї
5. Неправильне виховання дітей у сім'ї
6. Дорослішання дітей
7. Розлучення чи роздільне проживання батьків
8. Створення дітьми своєї сім'ї
9. Переділ сімейного майна
10. Боротьба за владу та вплив у сім'ї
11. Вступ до повторного шлюбу
12. Відсутність онуків
13. Народження онуків
14. Інше _____
15. Важко відповісти

29. Чи задоволені ви обстановкою у вашій сім'ї?

1. Повністю задоволений

2. Швидше задоволений
3. І так, і ні
4. Швидше задоволений
5. Цілком незадоволений
6. Важко відповісти

3.3 Аналіз результатів дослідження

«Причини виникнення сімейних конфліктів в радянській та незалежній Україні: порівняльний аналіз»

Дослідження було проведено у м. Києві, серед мешканців віком від 20 до 60 років. Вибіркова сукупність становила 400 осіб, з них 50% – респонденти, які склали шлюб за радянські часи, 50% – респонденти, які склали шлюб за часів незалежності, з них 50% - жінки, 50% чоловіки. Відповідно до поставлених завдань було розроблено інструментарій щодо кількісного дослідження.

Почнемо з результатів інтересів та захоплення сімейних пар.

Інтереси та захоплення сім'ї залежать переважно однаково від подружжя, так відповіли близько 50% респондентів різних часових періодів укладання шлюбу. Процентний розподіл між чоловіками та жінками по всій таблиці однаковий, особливих відмінностей немає. Також більшість респондентів які у шлюбі з часів незалежності України вказали, що турбота та затишок у квартирі займає їх разом (див. додаток, таблиця 1) (36%-37%) вказали на цей варіант відповіді, коли ж у сімей, шлюб яких був укладений за радянських часів (73%) жінок вказали, що затишок у квартирі в основному залежить від них. Також 75% чоловіків відповіли, що це питання турбує лише їхніх дружин. Але все ж таки за отриманими даними ми бачимо, що даним питанням більше стурбована жінка.

**Таблиця №1 Інтереси та захоплення сім'ї залежно від статі,
% від числа тих, хто відповів**

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів		Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	
	ч	ж	ч	ж
Більшою мірою залежить від мене, але і від партнера теж	12,0	32,0	11,0	23,0
Більшою мірою залежить від партнера, але і від мене теж	15,0	12,0	14,0	13,0
Здебільшого все залежить від мене	10,0	15,0	10,0	9,0
В основному все залежить від партнера	10,0	9,0	12,0	6,0
Однаково	42,0	31,0	52,0	47,0
Важко відповісти	11,0	1,0	1,0	2,0
Разом	100	100	100	100

Потім респондентам було задане питання стосовно лідерства у сім'ї. Як ми бачимо, в основному лідером в сім'ях які склали шлюб за радянських часів є чоловік (75,5%), це говорить про те, що в таких сім'ях патріархат. В той час коли за часів незалежної України цей відсоток значно зменшився (46%), а спільне лідерство збільшилося до 44,5%.

Таблиця №2 Лідерство у сім'ях

	Кількість відповівших у шлюбі за	Кількість відповівших у шлюбі за	% від кількості відповівших	% від кількості відповівших

	радянських часів	часів незалежності	за радянських часів	за часів незалежності
чоловік	145	92	75.5%	46%
дружина	7	17	3.5%	8.5%
Спільне лідерство	15	89	7.5%	44.5%
Важко відповісти	33	2	16.5%	1%
Разом	200	200	100	100

Далі розглянемо більш конкретні причини конфліктів у сім'ї, але спочатку звернемося до даних, які відображають частоту конфліктів між подружжям

Таблиця №3 Частота конфліктів з чоловіком(дружиною)

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Майже кожен день	35	17,5%	7	3,5%
2-3 рази на тиждень	34	17%	50	25%
Кілька разів на місяць	89	44,5%	100	50%
Практично не доводиться	31	15,5%	36	18%
Не	10	5%	7	3,5%

конфлікуємо взагалі				
Важко відповісти	1	0,5%	0	0
Разом	200	100	200	100

Як ми бачимо, 15,5% та 18% відповіли, що конфліктувати практично не доводиться, а 5% та 3,5% вказали, що не конфліктують загалом. Це може говорити про гармонію всередині сім'ї та повне порозуміння зі своїм партнером. Варто зазначити, що 44,5% та 50% повідомили, що сваряться кілька разів на місяць. Такі дані вважатимуться цілком позитивними. Навіть у найдружніших сім'ях іноді виникають протиріччя, і це не страшно, оскільки це свідчить про розвиток відносин. 17% та 25% відповіли, що конфліктують кілька разів на тиждень, а 17% та 3,5% відзначили, що конфлікти у їхній сім'ї щоденні, це вже говорить про повну дисгармонію у відносинах.

Такі часті зіткнення небезпечні, тому що напруженість продовжує наростати без конструктивності. Невирішені конфлікти в кінцевому результаті можуть призвести до розпаду сім'ї. Конфлікти такого роду є небезпечними, оскільки вони впливають на дітей, які у дорослому житті можуть сформувати помилкові сімейні моделі. Респондентів також запитували про конфлікти в родинях їхніх батьків (див. додаток, табл. 2). Лише 10,5% респондентів, які склали свій шлюб за радянських часів сказали, що конфліктів було мало, а також те, що їхні батьки майже ніколи не конфліктували та жили дружно (47,5%), а от респонденти чий шлюб був укладений за часів незалежності відповіли, що батьки конфліктували мало (13,5%) та лише 10% відповіли про те, що їхні батьки жили дружно.

Тепер розглянемо головну причину подружніх конфліктів у наших респондентів. Відповіли про різні інтереси та погляди на життя 52,5% жінок, які у шлюбі ще з радянських часів та 27,1% жінок, які у шлюбі з часів незалежності, при цьому, ця причина у чоловіків займає (32% та 51,5%).

Майже рівномірний розподіл можна побачити з таких причин як: розподіл обов'язків по дому, але у чоловіків, які вийшли заміж за часів незалежності цей відсоток більш високий (26,8%); Також, варто зазначити, що 36% та 28% жінок пов'язують конфлікти в їх сім'ї з нестачею грошей, тоді як чоловіків ця причина турбує менше (12,3% та 17,5).

**Таблиця №4 Причини конфліктів в залежності від статі,
% від числа тих, хто відповів**

	Кількість відповідей у шлюбі за радянських часів		Кількість відповідей у шлюбі за часів незалежності	
	ч	ж	ж	ч
Різні інтереси, погляди на життя	32,3	52,5	27,1	51,5
Розподіл обов'язків по дому	20,5	21,2	25,0	26,8
Сварливість, черствість одного з подружжя	27,0	30,0	25,0	25,8
Нудьга, одноманітність сімейного життя	30,2	35,7	28,1	22,7
Нестача грошей	12,3	36,0	28,1	17,5
Зловживання одного з подружжя алкоголем	5,3	14,7	21,9	19,6
Негаразди на роботі	6,0	22,0	16,7	21,6
Коло спілкування чоловіка (дружини)	17,7	19,3	17,7	13,4
Побутова невлаштованість	10,0	7,4	8,3	17,5
Втручання батьків у відносини з чоловіком (дружиною)	10,6	17,3	10,4	12,4
Зрада або ревності	7,5	10,2	7,3	14,4

Погані житлові умови	2.2	4,3	3.1	2.1
Разом	181,6	270,6	218	245

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

Також, слід звернути увагу на те, що між такими причинами як зловживання алкоголем (22% , 20% у респондентів які у шлюбі за часів незалежної України та 5,3%, 15% у респондентів які у шлюбі за радянських часів) та негаразди на роботі (6%, 22% та 17%, 22%) практично рівномірний розподіл, це може говорити про те, що ці дві причини пов'язані між собою. Конфлікти через коло спілкування одного з подружжя та погані житлові умови теж мають місце, але є менш поширеними в порівнянні з причинами, розглянутими вище. На цю причину вказали 18%, 19% жінок та 14%, 17% чоловіків. Також, 18% чоловіків, які у шлюбі за часів незалежності вказали, що конфлікти в їх сім'ї виникають через побутову невлаштованість, тоді коли жінки вказали 8% та 7%. Стосовно чоловіків шлюби яких були зареєстровані за радянських часів відповіли на побутову невлаштованість (10%).

Також, можемо зазначити, що найбільший відсоток респондентів, які зазначили про втручання батьків у відносини з чоловіком – це жінки шлюби яких були укладені за часів радянського союзу (17%). Тоді коли відсоток шлюбів, які були зареєстровані за часів незалежної України становить ~ 11%.

Сімейні конфлікти на базі сварливості та черствості свого партнера відбуваються переважно у зрілих сім'ях, які уклали свій союз за радянських часів (30%). Це можна пояснити тим, що з часом відносини між подружжям стали більш морозними. З нудьгою та одноманітністю сімейного життя здебільшого спостерігається також у таких сім'ях (36%), тоді коли ця причина у шлюбах за часів незалежності становить (28% у жінок та 23% у чоловіків. Тривалі стосунки можуть призвести до поступового припинення пристрасті, а раніше емоційно насичений союз раптом стає нудним і

нецікавим. Будь-які спільні справи стали безбарвними, а спільних інтересів, крім побутових не залишилося.

Також ми запропонували респондентам оцінити, наскільки вони щасливі у шлюбі (див. додаток, таблиця 3). Не змогли відповісти однозначно 12%, це переважно сім'ї середнього віку (14%) і сім'ї зрілого віку (17%), це свідчить, що у сім'ях є суперечності, але вони цілком розв'язувані. У цілому нині як бачимо по таблиці переважно всі респонденти задоволені своїм шлюбом незалежно від віку подружжя. Але варто зазначити, що не було респондентів від 20-30 років, які б зазначили, що вони не щасливі у шлюбі (0%).

Потім було задане питання про спільне дозвілля.

Таблиця №5 Дозвілля подружжя

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Відвідуємо кіно, театр, виставки	25	12,5%	76	38%
Вважаємо за краще пікніки, ігри на свіжому повітрі	43	21,5%	35	17,5%
Ходимо на майстер-класи, гуртки	2	1%	5	2,5%
Спільне читання	7	3,5%	14	7%
Проводимо час за переглядом телевізора	104	52%	80	40%
Відвідуємо кафе, ресторани,	8	4%	34	17%

клуби				
Зустрічаємось із друзями	73	36,5%	82	41
Зустрічаємось з іншими родичами	65	32,5%	94	47%
Вільний від роботи час ми проводимо окремо, у кожного своє дозвілля	89	44,5%	34	17%
Разом	416	208,0	454	227,0

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

З отриманих даних можна зрозуміти, що дозвілля подружжя різноманітне. Переважно, подружжя шлюб яких був зареєстрований у радянській Україні віддають перевагу часу за телевізором (52%), зустрічатися з друзями (36%) та іншими родичами (32%). Тоді коли подружжя шлюб яких зареєстрований у незалежній Україні надають перевагу більше відвідувати кінотеатри та виставки (38%), зустрічатися з друзями (41%) та родичами (47%). Слід зазначити, що є велика різниця у проведенні часу окремо від свого партнера (44,5% подружжя (шлюб за радянських часів)), коли у подружжя яких шлюб зареєстрований у незалежній Україні час проводять окремо від свого подружжя тільки 17%. У таких сім'ях як правило подружжю не цікаво один з одним або просто нудно, також це є показником, що є суперечності або нудьги всередині сім'ї.

Також хочу звернути увагу на те, що, крім загального щоденного дозвілля, основою щасливого сімейного життя є дотримання традицій. Традиція виконує такі позитивні функції як згуртованість сім'ї, підтримка та прив'язаність. (див. додаток, таблиця 4). Як бачимо, дані показують, що українські родини загалом дуже дружні та дотримуються різних традицій. Дні народження святкуються у 97% респондентів різних часових періодів. Також, активно святкуються громадянські свята (75% та 82%). Стосовно релігійних свят ми бачимо, що різниця лише в 12 %, тобто респонденти, котрі в шлюбі з радянських часів вважають релігійні свята сімейною традицією, коли респонденти, котрі в шлюбі з часів незалежності відповідають лише 11,5%. Така різниця хоча й не така велика, проте ми можемо спостерігати за зниженням віри всередині сімей.

Потім респондентам були задані питання стосовно дітей. Народження дитини - найважливіший етап у відносинах між чоловіком і жінкою. Але, на жаль, ця щаслива подія часто є початком низки конфліктів, адже присутність малюка неодмінно призводить до серйозних змін у структурі сім'ї. Ми з'ясували, чи вплинуло народження дитини на стосунки пар.

Таблиця №6 Вплив дитини на сімей

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Наші відносини помітно покращали	44	22%	39	19,5%
Наші відносини трохи покращали	30	15%	31	15,5%
Наші стосунки не змінилися	78	39%	68	34%
Наші	36	18%	43	21,5%

стосунки трохи погіршилися				
Наші стосунки помітно погіршилися	7	3,5%	15	7,5%
Важко відповісти	5	2,5%	4	2%
Разом	200	100	200	100

Отримані дані здивували і, судячи з них, криза не завжди пов'язана з цією причиною, а навіть навпаки, у більшості респондентів відносини тільки покращилися, на помітне покращення вказали 22% і 19%. Найпоширенішою відповіддю стало, що стосунки взагалі не змінилися (39% та 34%). Лише 22% та 18% вказали, що відносини трохи погіршилися і 8% та 4%, що помітно погіршилися, це може говорити про навантаження, яке постає у зв'язку з цим на плечі обох батьків, може спричинити наростання напруги у відносинах між подружжям, стати причиною непорозуміння, взаємних образ, сварок, розчарування одне в одному тощо. В цілому можна сказати, що тенденція впливу дитини на подружжя не змінюється від радянських часів так і по сьогоднішнього дня.

Після аналізу причин конфлікту та факторів, що впливають на його виникнення, хотілося б розглянути, як сторони конфлікту дивляться один на одного. Хоча й дослідження виявило, що конфлікт між подружжям є інтенсивним, з таблиці видно, що респонденти обирають переважно позитивні риси характеру свого подружжя. (див. додаток, таблиця №5). Найчастіше вибирають саме розум свого партнера (43% та 41%) та доброту (43% та 45%). Також, що не мало важливо саме відповідальність свого партнера (39% та 41%). В цілому, великої різниці у якостях свого подружжя в різних періодів становлення України не виявилось.

Також ми запропонували респондентам оцінити ситуацію в їх сім'ях. Здебільшого у сім'ях, які склали шлюб за часів незалежності переважає

доброзичливість, взаємоповага (39%), а також бадьорість (25%). Тоді коли у сім'ях, які склали шлюб за радянських часів переважає спокій та врівноваженість (36%) і доброзичливість, ввічливість (28%). Лише 12% та 10% з обох типів пар вказали на нервозність, відчуженість, грубість у їх сім'ях. Отримані дані можна вважати цілком позитивними.

Таблиця №7 Атмосфера в сім'ї

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Доброзичливість, взаємоповага, ввічливість	55	27,5%	77	39%
Бадьорість, радісний настрій, гумор	34	17%	49	24,5%
Спокій, врівноваженість, тактовність	72	36%	35	17,5%
Нервозність, відчуженість, грубість	20	10%	24	12%
Скандали, інтриги, плітки	12	6%	14	7%
Важко відповісти	7	3,5	1	0,5%
Разом	200	100	200	100

Потім ми розглянули методи поведінки у конфліктних ситуаціях. Оскільки чоловіки і жінки дивляться по-різному на ситуації, ми вирішили дізнатися, як поведуться респонденти в конфлікті залежно від статі.

Таблиця №8 Методи поведінки у конфлікті, % від числа тих, що відповіли

Кількість відповівших у шлюбі за радянських	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності
---	---

	часів		Ч	ж
	ч	ж		
Пояснення у коректній формі	32%	26,4	28,9	21,9
Бойкот	14,5	16,5	18,6	29,2
Компроміс	47	56	49,5	51
Загрози, залякування	16,6	4	18,6	7,3
Іду від конфліктної ситуації	42	15,5	30	17,7
Намагаюся не дратувати	25	22	19,6	15,6
Застосовую силу	15,5	1,5	18,6	3,1
Образи	23	8,8	18,6	5,2
Погоджуюся із невдоволеннями	5,3	12,4	8,2	6,3
Сильно ображаюся	4,5	49,5	1,0	40,6
Разом	225	212,6	211,5	197,9

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

Як бачимо по таблиці немає сильних відмінностей. Найпоширеніший спосіб, це знаходження компромісу, процентний розподіл приблизно однаковий у всіх респондентів. Уникнення конфліктної ситуації більше властиве чоловікам різних часових періодів входу в шлюб (41% та 30%). Бойкот в основному вибирають жінки, які склали шлюб вже в період незалежності (29%), тоді коли (16,5%) жінок які склали шлюб в радянський період вибрали метод байкотування свого партнера. А також сильна відмінність будь якого часового періоду, яка впадає в око, це те, що чоловіки не вибирають таку лінію поведінки, як сильно образитися (4,5% та 1%), тоді як (50% та 41%) жінок обрали саме цей варіант. Чоловіки ж на відміну жінок вибирають найбільш деструктивні способи поведінки у конфлікті, наприклад, загрози, залякування (17% та 19%); образи (23% та 19%); застосування сили (16% та 19%). Можна припустити, про те, що жінки за своєю природою слабші за чоловіків і така поведінка їм властива рідше.

Також, нам потрібно було розглянути, як подружжю вдається уникати конфліктів (див додаток, таблиця 6). Найбільш популярний метод уникання конфліктів у обох типів респондентів – якщо не праві визнають свою провину (38% та 39%). Хочеться акцентувати на те, що респонденти котрі у шлюбі з часів незалежної України намагаються займатися розвитком своїх відносин (17%), коли такий показник у респондентів котрі у шлюбі з радянських часів становить всього 6%. Можна припустити, що така тенденція до саморозвитку та можливість розвивати свої відносини з'явилася не так давно, з популяризацією інтернету, тому шлюби за часів незалежності більш стрімко починають займатися саморозвитком та розвитком відносин зі своїм партнером.

У своєму дослідженні ми виявили, що конфлікти з батьками та конфлікти з іншими родичами були не такими поширеними, як інші конфлікти. Цей конфлікт менш шкідливий для шлюбу і не загрожує загальній атмосфері сім'ї. Тому ми почнемо з аналізу конфліктів батьків чоловіка (дружини). (див додаток, таблиця №7). З отриманих даних ми бачимо, що наявність конфліктів у батьків респондента завжди було (46% та 52%). Це говорить про те, що респонденти, які відповідали бачили та спостерігали за цим ще змалечку та можливо переймали поведінку батьків на себе. На відповідь, що батьки жили дружно відповіло 18% респондентів які у шлюбі ще за радянських часів. У той час коли лише 8% респондентів шлюби яких були складені за часів незалежності відповідають про повну ідилію всередині сім'ї.

Далі респондентам було задане питання про конфлікти, які виникають у респондента з батьками саме чоловіка(дружини). (див додаток, таблиця №8). Як показують результати у респондентів, котрі увійшли до шлюбу за часів незалежної України конфлікти на базі небажання батьків розуміти, що їхня дитина виросла перевищує 17%. Тоді коли опитані респонденти шлюб яких був зареєстрований за радянських часів не дали відповіді взагалі (0%). Але такі респонденти відповіли, що були конфлікти на базі втручання в

особисте життя респондентів (64%). Ця сама відповідь змусила були присутньою і в шлюбах за часів незалежності (70%). Причина такого результату полягає в тому, що конфлікти між чоловіком і дружиною є найбільш частими в сім'ях. Щоб зберегти шлюб своїх дітей, батьки роблять все можливе, щоб врятувати шлюб своїх дітей, але результат тільки зробиць гірше, тому що такі втручання лише посилять проблеми сім'ї.

Питання стосовно міжпоколінних конфліктів мало також місце бути. Конфліктом між поколіннями вважається протиріччя та конфлікт інтересів між різними поколіннями через вікові відмінності, відмінності соціальних та економічних інтересів та умов життя.

Таблиця №8 Міжпоколінні конфлікти в сім'ях

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Спільне проживання у обмежених умовах	23	11,5%	35	17,5%
Одруження з «невідповідною» людиною	74	37%	63	31,5%
Відсутність у сім'ї згоди, взаємної поваги, дружби	34	17%	19	9,5%
Втручання родичів у життя сім'ї	36	18%	61	30,5%
Неправильне виховання дітей у сім'ї	14	7%	29	14,5%
Дорослішання дітей	67	33,5%	43	21,5%
Розлучення чи роздільне проживання	8	4%	26	13%

батьків				
Створення дітьми своєї сім'ї	68	34%	17	8,5%
Переділ сімейного майна	47	23,5%	36	18%
Боротьба за владу та вплив у сім'ї	78	39%	51	25,5%
Вступ до повторного шлюбу	13	6,5%	13	6,5%
Відсутність онуків	8	4%	2	1%
Народження онуків	16	8%	7	3,5%
Разом	486	243	402	201

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

Такі причини як одруження з не тією людиною отримали (37% та 32%). Велику різницю між різними періодами укладаннями шлюбу ми бачимо у втручанні родичів в сімейне життя (18% в сім'ї чий шлюб був зареєстрований за радянських часів та 31% - сім'ї чий шлюб був зареєстрований за часів незалежності. Це може бути викликано колом проблем, стосовно яких не вироблений єдиний погляд, не досягнутого взаєморозуміння, а також є наслідком неадекватної самооцінки членів сім'ї, в основі якої лежить негативний особистісний досвід, що породжує незадоволені життєві потреби та ін. Втручання родичів (30% та 18%) також є вагомою причиною у викликанні між поколінних конфліктів.

Потім респондентам було задане питання про дітей, а саме про методи виховання.

Таблиця №9 Методи виховання дітей, % від числа тих, хто відповів

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів		Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	
	ч	ж	ч	ж
Фізичне виховання	41%	23%	18%	10%

Виховання на позитивних прикладах	34%	45%	52%	73%
Позбавлення розваг та подарунків	25%	32%	30%	16%
Важко відповісти	0%	0%	0%	1%
Разом	100	100	100	100

Дані підтверджують, що чоловіки, а особливо за радянських часів все ж таки суворіше по відношенню до дітей (41% відповіли за фізичне виховання). Це можна пояснити тим, що раніше був популярний метод виховання «батоном та пряником». Також кількість жінок, які в шлюбі з радянських часів погоджуються з фізичним вихованням більше, ніж жінки які в шлюбі з часів незалежності (10%).

Таблиця №10 Поступки у конфлікті з дітьми

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Батьки, тому що вони дорослі та мудрі люди	47	23,5%	51	47,5%
Діти	104	52%	47	23,5%
Ніхто	3	1,5%	5	2,5%
Обидві сторони	34	17%	95	47,5%
Важко відповісти	12	6%	2	1%
Разом	200	100	200	100

За цими результатами можна зробити висновки, що респонденти, які уклали свій шлюб за часів незалежної України більш поступаються і рахуються зі своїми дітьми(47%). Тоді коли респонденти які уклали шлюб за радянських часів здебільшого вважають, що поступатися повинні в

конфліктах саме діти (104%). За те що повинні поступатися обидві сторони респонденти радянських часів відповіли 17%, а респонденти незалежного часового періоду відповіло (48%).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Можна зробити висновок, що в будь-якому випадку є конструктивне вирішення конфлікту, яке дозволяє уникнути багатьох конфліктів і правильно створити щасливу атмосферу в сім'ї. Можна сказати, що більшість причин подружніх конфліктів полягають у різних інтересах, різних поглядах на життя та непорозуміннях з партнером.

Основними факторами, що впливають на виникнення конфліктних ситуацій, є: відсутність спільних інтересів та неналежне виховання дітей.

Гіпотеза про те, що у шлюбах які уклали свій шлюб за часів незалежної України переважає патріархальний тип лідерства не доведена, натомість отримані дані свідчать про зниження такої тенденції та збільшення до спільного типу лідерства. Гіпотеза про те, що у сучасних сім'ях набагато більше шануються релігійні традиції, ніж у сім'ях які склали шлюб за радянських часів також не доведена, в таких сім'ях виявилось, що переважають Дні Народження та громадянські свята.

Гіпотеза про те, що народження першої дитини ніяк не позначається у обох типів пар підтвердилась. Також, підтвердилась гіпотеза, про те, що сім'ї які склали свій шлюб за часів радянської України конфліктують найчастіше кілька разів на місяць.

Також, виявилось, що найкращим способом конфлікту з будь-яким учасником сім'ї є - компроміс.

ВИСНОВКИ

1) Було досліджено теоретичні підходи до дослідження сім'ї в класичній соціології. Багато класиків наприклад як Огюст Конт, котрий вважав сім'ю основною соціальною групою, яка виконує найважливіші функції для соціалізації індивіда. А одною із головних функцій сім'ї вважав - передача традицій, порядків, завдяки чому забезпечується у суспільстві соціальний зв'язок – минуле пов'язується з сьогоденням та майбутнім. Також сім'ю розглядав такий великий вчений як Еміль Дюркгейм. Він стверджував, що сім'я – це стабільне явище, підпорядковане законодавчим актам буття.

Головна основа подружнього союзу – шлюб, визнаний державою та укладений у певній юридичній формі – так писав соціолог Питирим Сорокін.

Т.Парсонс як структурний функціоналіст розділяв чоловічі та жіночі ролі у сім'ї. Соціолог стверджував, що суспільство виконує дві основні функції: виробництво та відтворення. Для їх виконання відповідно потрібні дві окремі системи інститутів – професійна система та система спорідненості, для яких, у свою чергу, потрібні і двоє типів ролей з метою їх успішного функціонування.

Максим Ковалевський стверджував, що регулювання статевих відносин у первісний період було підпорядковане збереженню та відтворенню поколінь. Також він виділяв такі типи сімей: матріархальну; патріархальну та індивідуальну, – які змінювали одне одного.

2) Було досліджено розвиток соціології шлюбу та сім'ї в радянській та сучасний періоди в історії України. Було з'ясовано, що у радянський період соціологія перебувала у дуже несприятливих умовах. По-перше, тридцятирічний період перерви в соціології, коли вона вважалася «лженаукою» не міг не позначитися на стані цієї науки. По-друге, вона пережила тривалий період монотеоретизації та марксистської ідеологізації соціальних дисциплін. Це призвело до уривчастості, до відсутності традицій, та обмеженості підходів. Проте за цей час напрацювання та теоретичні

підходи до вивчення сім'ї зробили все ж таки в СРСР А. Г. Харчев та М. С. Мацковський. Вони вивчали сім'ю як соціальний інститут у вигляді складної сукупності дій та відносин індивідів – членів сім'ї для виконання певних суспільних функцій. Стосовно соціології шлюбу та сім'ї в сучасний період історії України можна сказати про те, що у перехідний період в українському суспільстві з'явилося багато різних моделей сім'ї. Це явище пов'язане з глибокими соціальними змінами глобального та національного характеру і виявляється у зміні парадигм цінностей. На зміну традиційній парадигмі приходять інноваційна, особистісно орієнтована, децентралізована парадигма, яка зосереджується на саморозвитку та автономності індивідів у виборі поведінкових стратегій. Йдеться про сувору регулятивну роль, яка замінює традиції, зовнішні повноваження, системи підзвітності та раціональну здатність визначати життєві цілі та ідеали. Мінливість, різноманітність типів сім'ї відображає процес розмивання систем сімейно- подружніх стандартів поведінки, змісту сімейних ролей, але при цьому індивіди вчать вибирати для себе рамки життя, вироблені і перевірені культурою. Український соціолог М.П. Лукашевич пише, що основні тенденції сучасного розвитку української сім'ї можна звести до того, що сімейні шлюби стають рівноправними, добровільними, вільними від примусу, егоїзму, втручання або тиску з боку інших.

3) Було розглянуто сімейні конфлікти як тип соціальних конфліктів.

Найголовніша функція – це розвиток особистості кожного, хто входить у сім'ю індивіда. Якщо сім'я не буде розвиватися, то цим вона перестане бути джерелом саморозвитку інших членів сім'ї, тим самим блокуючи процес соціалізації.

Основна функція сімейних конфліктів – стимулювати розвиток особистості членів сім'ї на шляху вдосконалення.

Конфлікт, хоч і є очікуваним аспектом сімейного життя, проте він пов'язаний із широкомасштабними несприятливими наслідками.

Визначили, що стратегії вирішення сімейних конфліктів полягають у компромісі, поступках, уникнення конфліктної ситуації та співпраці.

4) Було проаналізовано специфіку внутрішньо сімейних протиріч у сучасному суспільстві. Загальновідомо, що з погляду теорії соціальних конфліктів, найбільш популярних у соціології та конфліктології, соціальний конфлікт - це відкрите протиборство, зіткнення індивідів або соціальних груп, що виникає на основі розбіжності інтересів. Сімейний конфлікт розуміється, як певні відносини серед учасників сім'ї, викликаний гострими протиріччями, і навіть він характеризується розвитком системи за рахунок якої конфлікт вирішується. Найчастіше учасники конфлікту пов'язують його появу з зіткненням інтересів, цілей, потреб, поглядів життя, які зовсім відрізняються друг від друга.

Конфлікти у сім'ї зазвичай виникають, через не грамотний розподіл обов'язків всередині сім'ї, психологічну обстановку між членами сім'ї, визначення сімейних цілей та завдань на кожній стадії життєвого циклу сім'ї, системи цінностей індивіда та їх відповідність до цінностей подружжя.

Динаміка та форма протікання у сімейному конфлікті є особливою. Динаміці сімейних конфліктів загалом властиві класичні етапи (поява конфлікту, усвідомлення та прийняття конфліктної ситуації, початок відкритого протистояння, розвиток конфлікту, вирішення ситуації, що склалася, та її емоційне переживання).

А найголовніша функція сімейного конфлікту – це розвиток особистості кожного, хто входить у сім'ю індивіда.

5) Було виявлено за допомогою емпіричного етапу дослідження причини сімейних конфліктів (на прикладах шлюбів, укладених в радянській та незалежній Україні) та проведено порівняльний аналіз зазначених причин.

6) Було складено аналітичний звіт за наслідками дослідження сімейних конфліктів. Гіпотеза про те, що у шлюбах які уклали свій шлюб за часів незалежної України переважає патріархальний тип лідерства не доведена, натомість отримані дані свідчать про зниження такої тенденції та збільшення

до спільного типу лідерства. Гіпотеза про те, що у сучасних сім'ях набагато більше шануються релігійні традиції, ніж у сім'ях які склали шлюб за радянських часів також не доведена, в таких сім'ях виявилось, що переважають Дні Народження та громадянські свята.

Гіпотеза про те, що народження першої дитини ніяк не позначається у обох типів пар підтвердилась. Також, підтвердилась гіпотеза, про те, що сім'ї які склали свій шлюб за часів радянської України конфліктують найчастіше кілька разів на місяць.

Різниця між шлюбами радянської України та незалежної полягає по-перше в ставленні подружжя один до одного. Сім'ї за часів незалежності стали більш відвертішими, за радянських часів переважала терплячість та замовчування конфліктів, що виливалось потім у глобальний конфлікт. В сучасній Україні це можна пояснити тим, що збільшилась частка сімей, які почали займатися розвитком та підтримкою стосунків, збільшилась тенденція відвідувати психолога. А також знизилась частка втручання сторонніх людей в сімейні конфлікти, що не мало важливо.

Різниця в конфліктах на базі виховання дітей також присутня. Радянські чоловіки за статистикою більш схильні до фізичного виховання, ніж чоловіки сучасної України. Також, ми можемо побачити різницю в конфлікті інтересах. Більшість радянських пар віддають перевагу побути окремо від свого партнера, тоді коли сучасні пари віддають перевагу проведення часу разом.

Не можна не відмітити про різницю конфліктів подружжя з батьками свого партнера. Сучасне подружжя переважно конфліктує через те, що їх не поважає батько чи мати їхнього партнера та через небажання приймати те, що їхня дитина виросла. Натомість радянське подружжя конфліктує з батьками свого партнера через відмінність поглядів щодо виховання онуків.

У радянському суспільстві конфлікти найчастіше придушувалися. У зв'язку з цим була думка, що соціалістичне суспільство безконфліктне. Насправді ж великі конфлікти, що відбувалися в країні, ретельно ховалися, а

дрібні конфлікти, найчастіше особистісного характеру називалися «дефектами» соціальної організації. Зміна типу державної влади на демократичну призвела до того, що за демократії країна стала полем дії багатьох конфліктів.

Основні причини сімейних конфліктів та розлучень у колишній УРСР: єдина житлова площа для дорослих дітей та їх батьків, маленькі зарплати, навантаження жінки у побуті, основною причиною розлучень була мала забезпеченість сімей.

Трансформація українського суспільства посилила дію конфліктогенних факторів у всіх без винятку життєво важливих сфер та соціальних інститутів українського суспільства.

Соціально-економічна криза, що супроводжувала зміну влади, дала поштовх до демонтажу цілого ряду інститутів, торкнувшись сімейного інституту дуже глибоко і направивши його розвиток шляхом девальвації одних, більш традиційних норм і цінностей і зміцнення інших, сучасніших і, по суті своєї індивідуалістичних орієнтирів у житті та діяльності. У сім'ї відбулися кількісні та якісні зміни: сім'я почала відрізнятися соціально-демографічними характеристиками, соціокультурними проблемами, психологічними особливостями. Нові психологічні та якісні параметри сім'ї обумовлюють і специфіку функцій, що виконуються сім'єю, особливо репродуктивної та виховної.

До факторів конфліктів мікросередовища сучасної сім'ї слід зарахувати: погіршення матеріального становища сім'ї; надмірну зайнятість одного або двох подружжя на роботі; неможливість нормального працевлаштування подружжя або одного із членів сім'ї; тривала відсутність власного окремого житла; відсутність можливості влаштувати дітей до дитячого закладу та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Margolin G, Vickerman KA, Oliver PH, Gordis EB. Violence exposure in multiple interpersonal domains: Cumulative and differential effects Journal of Adolescent Health. 2010;
2. Repetti RL. Short-term and long-term processes linking job stressors to father-child interaction. Social Development. 1994;
3. Sori, C. F. "An affair to remember": Infidelity and its impact on children. In P. R. 2007 ;
4. А.А. Клецин Социология в России. М., 1998, с.426
5. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с разным стажем совместной жизни: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — М., 1985. — 24 с.
6. Антонов, А.И. Кризис семьи и пути его преодоления / А.И. Антонов. — М.: Юрид.лит., 1995. — 221 с.
7. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М.: Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления ("Братья Карич"), 1996. -304с.
8. Алешина Ю. Е. Цикл развития семьи: исследование и проблемы //Вестн. Моск. ун-та. — 2012. — №9. — С. 17–22.
9. Арутюнян, Ю. В. Этносоциология. / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробижева, А. А. Сусоколов. М. : Аспект-Пресс, 1998.
- 10.Баньківська, С.П. Сучасна американська соціологія [Електронний ресурс]/С.П.Баньковська.http://socioline.ru/_seminar/library/history/mas/02_berges.php
11. Вареца Е.С., Н.В. Скибина. Природа и разрешение конфликтов в молодой семье// Вестник АГУ. 2016. №1. С. 90-96
12. Вдовина М.В. Межпоколенные конфликты в современной российской семье.//Социологические исследования. 2005. №1. С. 102-110

13. Голод, С.И. Семья и брак: историко-социологический анализ / С.И. Голод. – М.:Спб.,Петрополис, 1998. – С.224.
14. Данилова С.С. Одинокое материнство в общественном мнении // Социологические исследования. - 2009. - № 5. - С. 139
15. Данченко, Е.А. Личность: конфликт, гармония / Е. А. Данченко. – М.: Ростов н/Д.: Феникс, 2000. – С.352.
16. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта// Социологические исследования. 1994. № 5.
17. Дворецька Г.В. Соціологія: навч. посібник. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К., КНЕУ, 2002- С 186-187.
18. Дворецька Г.В. Соціологія: навч. посібник. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К., КНЕУ, 2001- С 286-287.
19. Державна тематична доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2008 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/_с. 8.
20. Див.: Кодацька Н.О. Проблемне поле дослідження життєдіяльності вагітних жінок та молодих матерів / Н.О. Кодацька // Соціальні технології: [актуальні проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. -Запоріжжя: КПУ, 2010. - Вип. 48. - С. 268-278.
21. Дмитриев А.В. Конфликтология: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2000. – 320 с.
22. Доповідь про еволюцію сім'ї в Європі [Електронний ресурс]. - режим доступу: http://www.agnus info/reading_room/families/
23. Дубровина И.В. Практическая психология образования. –М. Смысл. 1988. С. 286.
24. Дюркгейм, Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. И послесловие А. Б. Гофмана. М: Канон, 1996. – С.349.
25. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Аспект-пресс, 1994 (2-е издание, дополненное. М., 1995;

26. Клецин А.А. Тема: История социологии семьи в России (Конец XIXв. - 90-е годы XX в.)
27. Ковалевский, М.М. Очерк происхождения и развития семьи и собственности / М.М.Ковалевский. – М.: ОГИЗ,1939. – С.79.
28. Кравченко, А.И. Социология / А.И.Кравченко. – М.: Академический Проект, 2001. – С.437.
29. Кротовхил. Л. Психотерапия семейно–сексуальных дисгармоний / С. Кротохвил.– М. Медицина. 1991. С. 336.
30. Курилова М.В. Психологические причины формирования конфликтных взаимоотношений в семье// Молодой ученый. 2019. №21. С. 306-308.
31. Левин Б. М. Главные факторы алкоголизации общества в условиях социальных перемен / Б. М. Левин //Социологические исследования. – 1997. – № 4. – С. 102-108.
32. Лісовий В.М. та ін. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти: Монографія. – Х .: Майдан, 2009. – С. 149
33. Лукашевич М.П. Соціологія сім'ї: теорія і практика : навч. посібник. - К. : ПК ДСЗУ 2012. - 186 с.
34. Мацковский М.С. Социология семьи. М., 1989,с.28-30
35. Ноур А.М., Захарченко В.Г. Щорічна державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року «Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991-2003 роки) // Український соціум. - 2005. - №2-3. - С. 147
36. Парсонс, Т. Система современных обществ / Т.Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1998. – С.159
37. Пташко Т.Г. Разрешение семейных конфликтов в деятельности конфликтолога//Балканско научно обозрение. 2019. Т. 3. №1, С. 78-80.
38. Пьянов А. И. Трансформация институциональных функций российской семьи в переходный период : автореф. канд. дисс. / А. И. Пьянов. – Ставрополь, 2003. – С. 13.

39. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.
40. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991-2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. - К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді. 2004. - С.30
41. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – С. 661-662
42. Сорокин П. А. Кризис современной семьи (социологический очерк) / П. А. Сорокин // Вестник МГУ. –1997. – № 3. – С. 65-79
43. Сорокин, П.А. Главные тенденции нашего времени / П.А. Сорокин. М.: Наука, 1997. –С.122.
44. Социология семьи / под ред. А. И. Антонова. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 640 с.
45. Сысенко, В.А. Супружеские конфликты / В.А.Сысенко. – М.: Мысль, 1989 – С.87
46. Тащёва, А.И. Атрибутивные процессы в супружеских конфликтах / А. И. Ташева.— М. : Владос, 2007. С. 132.
47. Харчев, А.Г., Мацковский, М.С. Современная семья и ее проблемы / А.Г. Харчев., М.С. Мацковский. – М.: Статистика, 1987. – С.189.
48. Хатуева М. С., Эскерханова Л. Т. Предупреждение и разрешение семейных конфликтов // Скиф. 2019. №11
49. Черняк, Е. М. Социология семьи / Е.М.Черняк. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2004. – С.169.
50. Юркевич, Н.Г. Семья в современном обществе / Н.Г.Юркевич. – М.: БГУ, 1979. – С.43.

ДОДАТОК

Таблиця №1 Турбота про затишок та зручність квартири в залежності від статі,% від числа тих, хто відповів

Відповідь	Кількість відповілих у шлюбі за радянських часів		Кількість відповілих у шлюбі за часів незалежності	
	ч	ж	ч	ж
Здебільшого мене, але й чоловіка(дружину) це питання теж турбує	3,0	73,0	8,0	45,0
Дане питання турбує тільки мене, чоловік(дружина) у цьому не бере участі	2,0	11,0	2,0	12,0
В основному партнера, але мене це питання теж турбує	15,0	1,0	38,0	5,0
Дане питання турбує тільки чоловіка(дружину), я в цьому не беру участь	75,0	1,0	15,0	
однаково	1,0	12,0	36,0	37,0
Важко відповісти	1,0	2,0	1,0	1,0

Таблиця №2 Наявність конфліктів у батьківській сім'ї

Відповідь	Кількість відповілих у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповілих за радянських часів	Кількість відповілих у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповілих за часів незалежності
Так, майже завжди	39	19,5%	33	16,5%

Швидше так, ніж ні	41	20%	122	61%
Ні, мої батьки жили дружно	95	47,5%	20	10%
Швидше ні, ніж так	21	10,5%	27	13,5%
Ні, через відсутність одного з батьків	4	2%	8	4%
Важко відповісти	0	0	1	0,5%
Разом	200	100	200	100

Таблиця №3 Щастя у шлюбі залежно від віку, % від числа тих, хто відповів

	Вік		
	20-30	31-50	50-70
Я щасливий(а) у шлюбі	41,1	21,6	17,9
Я скоріше щасливий(а) у шлюбі, ніж нещасливий	39,3	44,3	44,6
Я скоріше нещасливий у шлюбі, ніж щасливий	16,1	19,3	17,9
Я зовсім не щасливий(а) у шлюбі	0	1,1	3,6
Не можу оцінити однозначно	3,6	13,6	16,1
Разом	100	100	100

Таблиця № 4 Традиції у сім'ях

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Дні народження	195	97%	194	97%
Колективне відвідування театру, кіно	3	1,5%	24	12%
Релігійні обряди (відвідування церкви, пости, свята)	47	23,5%	23	11,5%
Громадянські свята (Новий рік, 8 березня, 24 серпня та ін.)	150	75%	164	82%
День створення сім'ї	5	2,5%	32	16%
Шкільні свята (початок навчального року, закінчення школи)	54	27%	26	13%
Сімейні обіди, вечері	63	31,5%	75	37,5%
Проведення сімейних нарад	10	5%	14	7%

У нашій сім'ї немає традицій	1	0,5	1	0,5%
Разом	528	263	553	276,5

Таблиця №5 Якості подружжя

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Розум	85	42,5%	81	40,5%
Доброта	86	43%	89	44,5%
Творча спрямованість	23	11,5%	35	17,5%
Жадібність	14	7%	13	6,5%
Запальність	25	12,5%	46	23%
Відповідальність	77	38,5%	81	40,5%
Вихваляння	9	4,5%	19	9,5%
Щирість	50	25%	44	22%
Почуття гумору	48	24%	55	27,5%
Нечемність	20	10%	16	8%
Сміливість і завзятість	20	10%	27	13,5%
Турбота про оточуючих	43	21,5%	32	16%
Боягузтво	4	2%	4	2%
Жорсткість	7	3,5%	9	4,5%
Разом	511	255	555	277

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

Таблиця №6 Способи уникнення від конфліктів у сім'ях

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за радянських часів	% від кількості відповівших за часів незалежності
Беру відповідальність за свої вчинки	55	27,5%	44	22%
Не ображаюся і намагаюся прощати	59	29,5%	56	28%
Якщо не правий, визнаю свою провину	75	37,5%	78	39%
Прислухаюся до чоловіка(дружини) і тверезо сприймаю критику	40	20%	34	17%
Звертаю увагу на позитивні сторони партнера	54	27%	41	20,5%
Постійно займаюся розвитком наших відносин	12	6%	34	17%
Приймаємо той факт, що ми можемо мати різні інтереси	56	28%	47	23,5%
Зберігаємо баланс між часом, проведеним разом та незалежністю особистих справ кожного з нас	41	20,5%	29	14,5%
Наші відносини будуються на довірі	35	17,5%	31	15,5%
Роблю більше, ніж від мене вимагається	17	8,5%	15	7,5%

Разом	444	222	409	204,5
-------	-----	-----	-----	-------

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно

Таблиця №7 Конфлікти в сім'ї батьків респондента

	Кількість відповівших у шлюбі за радянських часів	% від кількості відповівших за радянських часів	Кількість відповівших у шлюбі за часів незалежності	% від кількості відповівших за часів незалежності
Так, майже завжди	25	12,5%	19	9,5%
Швидше так, ніж ні	93	46,5%	103	51,5%
Ні, мої батьки жили дружно	36	18%	16	8%
Швидше ні, ніж так	8	4%	29	14,5%
Ні, через відсутність одного з батьків	25	12,5%	17	8,5%
Важко відповісти	13	6,5%	16	8%
Разом	200	100	200	100

Таблиця №8 Причини конфліктів респондентів з батьками чоловіка або дружини

	% від кількості відповівших за радянських часів	% від кількості відповівших за часів незалежності
Небажання батьків розуміти, що їхня дитина виросла	-	17,9
Неповага до мене	14,9%	21,4%
Бажання переробити мене та підлаштувати під себе	17%	23,5%

Втручання у наше особисте життя	64,7%	70,2%
Відмінність поглядів щодо виховання онуків	17%	23,5%
Важко відповісти	15%	17%
Разом	128	173

Сума перевищує 100%, оскільки один респондент міг дати кілька відповідей одночасно